

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

KATEDRA HISTORIE

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

PROMĚNY OBJEKTŮ TEXTILNÍCH TOVÁREN V 19. A 20. STOLETÍ

Simona Nosková

Liberec, 2010

Katedra: Historie

Studijní program: Historická studia

Studijní obor: Kulturně historická a muzeologická studia
(kombinace)

PROMĚNY OBJEKTŮ TEXTILNÍCH TOVÁREN V 19. A 20. STOLETÍ
THE CHANGES OF THE TEXTILE FACTORIES FROM THE 19TH CENTURY
UNTIL 20TH CENTURY
DIE VERÄNDEUNGEN DER OBJEKTE DER TEXTILFABRIKEN DES 19. UND
20. JAHRHUNDERTS

Bakalářská práce: 10–FP–HIS–039

Autor:

Simona Nosková

Podpis:

Adresa:

K. H. Máchy 2/744

35601 Sokolov

Vedoucí práce: PhDr. Miloslava Melanová

Konzultant: prof. arch. Tomáš Šenberger, CSc.

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
111	0	80	0	18	80

V Liberci dne: 30. 7. 2010

Prohlášení

Byl(a) jsem seznámen(a) s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracoval(a) samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

V Sokolově dne 26. 7. 2010

Simona Nosková

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat pracovníkům KVK Liberec, SOkA Liberec, SOA Zámorsk, SOkA Most, SOkA Semily, Muzea Českého ráje v Turnově, Severočeského muzea v Liberci, Muzea ve Frýdlantu, pracovníkům městských a stavebních úřadů obcí Přepere, Hodkovice n. M., Český Dub a Frýdlantu za pomoc při hledání pramenů a literatury. Děkuji také firmám SLEZAN Frýdek - Místek a. s., CDS holding s.r.o. a RELBY s.r.o. za to, že mi umožnily vstup do továrních areálů. Dále pak děkuji mému otci Ing. Janu Noskovi a Mgr. Dagmar Vlkové za pomoc při zpracování německých historických podkladů.

Ze všeho nejvíce děkuji vedoucí mé práce PhDr. Miloslavě Melanové za cenné rady a připomínky.

Anotace

Cílem mé bakalářské práce bylo zachytit stavební a účelové proměny textilních továren na základě konkrétních objektů (továren Franz Schmitt v Českém Dubu, továrny Konrad Blaschka v Hodkovicích nad Mohelkou, továrny firmy Rolffs & Cie. ve Frýdlantu a továrny K. Kopal v Přepěřích). Proměny jsou zachyceny prostřednictvím dochovaného archívního materiálu a literatury.

Anotation

The aim of this bachelor thesis was to capture the constructional and functional development of textile factories in particular textile plants (the factories Franz Schmitt company in Český Dub, the Konrad Blaschka factory in Hodkovice nad Mohelkou, the Rolffs & Company factory in Frýdlant, and the Karel Kopal factory in Přepěře). The Changes are based on the studies of archive materials and literature.

Die Annotation

Das Ziel meiner Arbeit sind die baulichen und zweckgebundenen Veränderungen der Textilfabriken zu ergreifen auf einer Grundlage von konkreten Objekten (Firma Franz Schmitt in Český Dub, Konrad Blaschke Fabrik in Hodkovice nad Mohelkou, Fabrik Rolffs & Cie. in Frýdlant und Karl Kopal Fabrik in Přepěře). Die Veränderungen sind mit Hilfe des überlieferten Archivmaterials und Literatur erfasst worden.

Klíčová slova

Textilní továrna

Víceúčelový výrobní objekt

Etážová budova

Přízemní hala

Obsah

Úvod	11
1 Rozbor pramenů a literatury	12
1.1 Rozbor literatury.....	12
1.2 Rozbor pramenů	13
2 Základní dělení výrobně-technických staveb	15
3 Architektura výrobně-technických staveb	19
4 Firma K. Blaschka v Hodkovicích nad Mohelkou	22
4.1 Konrad Blaschka	28
4.2 Max Blaschka	29
4.3 Stavební vývoj továrny Blaschka	29
5 Firma Franz Schmitt Český Dub	32
5.1 Franz Schmitt.....	38
5.2 Stavební vývoj továren F. Schmitt v Českém Dubu.....	39
5.2.1 Horní továrna.....	39
5.2.2 Dolní továrna	41
6 Firma Rolffs a Cie. ve Frýdlantu	44
6.1 Stavební vývoj továrny Rolffs & Cie. ve Frýdlantu.....	48
7 Firma Karel Kopal v Přepěřích.....	50
7.1 Karel Kopal st.....	54
7.2 Karel Kopal ml.	55
7.3 Stavební vývoj továrny Karel Kopal v Přepěřích.....	56
Závěr.....	58
Seznam použitých zkratk	60
Použitá literatura, prameny a internetové zdroje	61
Přílohy	64

Úvod

Ve své práci mám za úkol zabývat se vývojem jednoho z nejrozšířenějších druhů výrobně-technických staveb, a to textilními továrnami. Výrobně-technické stavby je možné dělit do velkého množství nejrůznějších typů staveb. Záleží na tom, jaké si zvolíme hledisko pro jejich rozdělení. Můžeme výrobně-technické stavby dělit podle hlediska časového na předindustriální, protoindustriální a industriální, podle jejich účelu, popřípadě podle architektonického provedení.

Textilní továrny, pojmenované podle svého účelu, se z hlediska časového řadí do období industriálního. Na území České republiky můžeme nalézt velké množství tohoto typu výrobně-technických objektů. Je to dáno tím, že země Koruny české měly významné hospodářské postavení v rámci Habsburské říše. České země se čile podílely na rozvoji techniky a tím i na rozvoji výrobně-technických staveb. „V některých etapách, především v průběhu 19. století, byly spolu s předními evropskými zeměmi i nositeli pokroku a inovací v řadě oblastí.“¹

Každá textilní továrna, na kterou narazíme, má svůj vlastní příběh. „Mnohé donedávna přetrvaly v provozu, časem značně zanedbané a exploatované těžkým provozem, procházely bezpočtem změn, úprav, přestaveb a dostaveb, měnila se jejich funkce i majitelé.“² Mým úkolem bude sledovat tyto změny, hlavně stavební a účelové proměny v kontextu rozvoje a vývoje textilního průmyslu až do současnosti.

Proměny objektů textilních továren budu charakterizovat na základě konkrétních objektů, kterými jsou továrny někdejší firmy Franz Schmitt v Českém Dubu, továrna Konrad Blaschka v Hodkovicích nad Mohelkou, továrna firmy Rolffs & spol. ve Frýdlantě a továrna Karel Kopal v Přepěřích.

Na základě pramenů a literatury zpracuji vývoj firem a podniků a následně se pokusím vysledovat stavební a účelové proměny továren těchto podniků prostřednictvím dochovaného obrazového materiálu, jako jsou grafiky, obrazy, fotografie, pohlednice, ale také na základě plánů budov, situačních plánů a pod.

¹ Tomáš ŠENBERGER, *Architektura industriálních staveb*, In: Technické památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Praha 2001, I.díl, s. 16. (dále T. ŠENBERGER, *Architektura industriálních staveb*)

² Eva DVOŘÁKOVÁ – Tomáš ŠENBERGER – Benjamin FRAGNER, *Industriál –paměť-východiska*, Praha 2007, s. 9.

1 Rozbor pramenů a literatury

1.1 Rozbor literatury

Ke své práci jsem používala literaturu a podklady, zabývající se historií jednotlivých měst, ve kterých se továrny nacházejí. Mezi takové počítám knihu Český Dub od Rudolfa Anděla a Svatopluka Technika, kde byla historie podniku F. Schmitta dobře zpracována, dále knihu Frýdlantsko: minulost a současnost kraje na úpatí Jizerských hor od autorského kolektivu pod vedením Rudolfa Anděla a Romana Karpaše, kde byla velice stručně popsána historie firmy Rolffs & spol., a naposled publikaci Hodkovice nad Mohelkou: Minulost a památky od Karla Havlíka, kde však byla existence továrny firmy Blaschka jen zmíněna.

K dispozici jsou také starší vlastivědné práce, které jsou podobného charakteru jako předešlé tituly. Mezi takové patří Heimatskunde des Reichenberger Bezirkes. Stadt und Land. II. Band od učitele a kronikáře A. F. Ressela, vydaná v Liberci mezi léty 1903–1905, kde jsem našla celkem podrobné informace o firmách v Hodkovicích n. M. a v Českém Dubu, a Geschichte des Friedländer Bezirkes od stejného autora, ve které se nalézala zmínka o firmě Rolffs. Další prací je Beiträge zur Geschichte der Stadt und Bezirkes Friedland i.B. I–IV sepsaná J. Helbigem a vydaná ve Frýdlantu mezi léty 1892–1895, kde jsem však našla jen kusé informace o továrně Rolffs.

Další významnou literaturou pro mne byly publikace zabývající se průmyslovými objekty včetně jejich architektonického provedení. Mezi tyto patří Industriál Libereckého kraje: technické stavby a průmyslová architektura, Technické památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, vzniklé díky kolektivu autorů pod vedením hlavní editorky Hany Hlušíčkové, sborník Průmyslové dědictví, publikace Industriál-paměť-východiska od Evy Dvořákové, Benjamina Fragnera a Tomáše Šenbergera a samozřejmě také statě věnované inženýrské a průmyslové architektuře od Jindřicha Vybírala v Dějinách českého výtvarného umění.

Užitečné informace jsem našla v publikacích, které se zabývají podnikáním a firmami. Mezi takové publikace řadím Významné firmy Libereckého kraje od Zdeňka a Marcely Maruškových a Historie a současnost podnikání na Jilemnicku, Semilsku a Turnovsku.

1.2 Rozbor pramenů

Velice důležitým pramenem pro moji práci byla průmyslová alba. Tato alba vznikala od poloviny 19. století. Měla za úkol ilustrovat hospodářský vývoj a zdůrazňovala úspěchy průmyslu, čímž získávala více méně propagační charakter. Mezi taková alba patří Album der Industrie des Reichenberger Handelskammer-Bezirktes, album průmyslu liberecké obchodní komory, které zahrnovalo také Mladoboleslavsko, Jičínsko, Královéhradecko a Litoměřicko. Publikoval jej v letech 1858–1862 sekretář obchodní komory Anton Anschiringer. Najdeme zde mimo základních informací o historii, továrních budovách, provozu, počtu zaměstnanců a o strojním vybavení také vyobrazení jednotlivých továren. „Stavby působí velkolepým dojmem, Anschiringer je v textu oslavuje jako „průmyslové paláce““³ Dalším významným albem je Die Gross-Industrie Österreichs (dále GIO), jež vycházelo nepravidelně od roku 1898 do roku 1910. V tomto albu jsou informace k jednotlivým továrnám oproti Anschiringerovi o něco podrobnější. Kromě základních informací, již výše uvedených, se zde dočteme o vyráběném zboží, o oceněních, která továrna získala, a rovněž také životopisné údaje majitelů továrny. Jsou zde lépe podchyceny historické souvislosti. Vyobrazení jsou zde mnohem častější, navíc to nejsou jen grafiky, ale již i fotografie.

Mezi důležité narativní prameny, ze kterých jsem čerpala, patří kroniky měst. Konkrétně to byla Kronika Hodkovic nad Mohelkou I. z let 1835–1894, Kronika Hodkovic nad Mohelkou II. z let 1895–1931 a Kronika Hodkovic nad Mohelkou III. z let 1931–1938. V tomto případě jsem používala hlavně volný překlad kronik uložený v SOkA Liberec. Druhým narativním pramenem byla Kronika Českého Dubu I. z let 1918–1925 a Kronika Českého Dubu II. 1926–1935, uložené v téže instituci.

Při hledání materiálů jsem narazila i na prameny osobní povahy, jakým byl například osobní zápisník F. Schmitta, uložený ve fondu F. Schmitt v SOkA Liberec. V pozůstalosti Václava Votočka, jenž sbíral informace o firmě Kolora, jejíž součástí byla i bývalá továrna Karla Kopala, jsem našla velice cenné záznamy o vzniku a vývoji firmy a také o stavebních a účelových proměnách továrního areálu v Přepěřích.

Při hledání plánů a různých vyobrazení továren, které dokládají konkrétní podobu jednotlivých objektů a jejich proměn, ať už šlo o grafiky, obrazy, fotografie nebo pohlednice, jsem prošla mnoha institucemi, jako jsou SOkA Liberec, SOA Zámrsrk, SOkA Most, SOkA

³ Vladislava VALCHÁŘOVÁ, *Průmysl v obrazech*, in: Průmyslové dědictví, Praha 2008, s. 160.

Semily, ve kterých se nalézaly fondy obsahující archiválie vztahující se k jednotlivým firmám a sbírky starých pohlednic. Dalšími institucemi byla muzea, konkrétně Muzeum Českého ráje v Turnově, Severočeské muzeum v Liberci, Muzeum ve Frýdlantu, kde jsem procházela sbírky starých fotografií a pohlednic. Posledními významnými institucemi byly městské a stavební úřady jednotlivých obcí, kde se nachází továrny, kterým je věnována tato práce. Bohužel co do počtu vyobrazení jsem nebyla ani zdaleka tak úspěšná, jak jsem předpokládala.

V archívních fondech jsem našla také stavební a situační plány. Ve fondu F. Schmitt, který je uložen v SOkA Liberec, jsem jich našla nejvíce. Do fondu F. Schmitt jsou začleněny i archiválie vztahující se k továrně firmy Blaschka. Ve fondu Rolffs, jenž je uložen v SOkA v Mostě, jsem žádný relevantní plán nenalezla, ač fond samotný je velice rozsáhlý a bohatý hlavně na obchodní korespondenci a vzorníky látek. Neuspěla jsem ani v SOA v Zámrsku, kde se nalézá fond K. Kopál. Zde byly pouze materiály účetního charakteru k firmě K. Kopál v Přepěřích. Materiály k této továrně jsem však našla v úplně jiném fondu, a to v již zmíněném fondu Václava Votočka, který je uchováván v SOkA Semily.

2 Základní dělení výrobně-technických staveb

Jak již bylo řečeno, výrobně-technické stavby je možno dělit na několik typů. Nejčastější dělení podle jejich účelu je dělení na jednoúčelové, víceúčelové a kombinované objekty. Stavby jednoúčelové, ve kterých probíhají základní mechanické, tepelné nebo jiné úpravy surovin, mají především za úkol krýt v sobě obsažená výrobní zařízení. Takovými stavbami jsou mlýny (vodní i větrné), čistě technické stavby nebo zařízení sloužící k zásobování sídel vodou (čerpací stanice vody, vodojemy), plynem (plynárny, plynojemy), nebo k likvidaci odpadů.

„Takto vyhraněné objekty se mnohdy stávají jádrem souborů dalších doprovodných nebo pomocných staveb.“⁴ Za pomocné objekty můžeme považovat sklady, sýpky, sušárny, nebo jiné prostory pro výrobní procesy, jež doprovázejí jednoúčelovou výrobní jednotku. Spojením takové jednoúčelové stavby s několika doprovodnými objekty vzniká další typ výrobní stavby, a to stavba kombinovaná, jejímiž nejvýznamnějšími příklady jsou pivovary, cukrovary a lihovary.

Posledním typem výrobně-technické stavby je stavba víceúčelová, jejíž podstatou je „vytvoření universálního vnitřního prostoru pro různé druhy činností, založených především na řadě menších operací za součinnosti člověka a příslušného mechanismu.“⁵ Mezi tyto objekty patří právě textilky, kterými se mám zabývat.

Výrobní činnosti vykonávané ve víceúčelových budovách nevyžadovaly dlouho kvůli výrobě samotné žádné zvláštní potřeby, mezi které je možno započítat i zvláštní budovu, protože se mohly bez obtíží vykonávat v domácím prostředí. Pro zefektivnění výroby kvůli neustále rostoucí poptávce po zboží však bylo nutné postupně oddělovat domácí prostředí od prostředí pracovního, čímž vznikaly první objekty, kde bylo možné vykonávat různé výrobní činnosti.

„Prvním skutečným zlomem ve vývoji víceúčelových staveb se tak stala manufaktura“⁶, kde byly uplatňovány jasné jednoznačně identifikované výrobní postupy, které již nemohly být realizovány v domácích dílnách. Pro manufakturu, jež zprvu

⁴ T. ŠENBERGER, *Architektura industriálních staveb*, s. 16–17.

⁵ Tamtéž, s. 17

⁶ Tamtéž, s. 17

nepotřebovala žádné speciální umístění a ani žádné zvláštní vnitřní uspořádání, byly zpočátku využívány starší universální prostory, jako například budovy bývalých sýpek, stodol, rušených klášterů apod.

Velkou změnu ve víceúčelových budovách, stejně jako ve výrobně-technických stavbách obecně, přinesla průmyslová revoluce. Na první pohled by se mohlo zdát, že architekti a techničtí inženýři stavěli industriální stavby bez jakýchkoliv uměleckých ambicí. Opak je pravdou. Ač byli jako stavitelé užitkových staveb vyloučeni ze „sféry vysoké, tedy oficiálně-prestižní architektury“,⁷ neznamenal to, že se zcela vzdají estetického vyjádření a dekoru. Navíc městské prostředí 19. století ještě nepřijímalo čistě technickou formu výrobně-technických staveb, ale snažilo se těmto stavbám dodat formu odpovídající kulturnímu prostředí. „Utilitární stavby a inženýrské konstrukce představují v dějinách umění 19. století jedno z klíčových témat, jako inspirace funkcionalistické architektury a její předobraz, ale také jako integrální součást výtvarné kultury doby klasicismu a historismu.“⁸

Právě v době průmyslové revoluce se objevila první klasická tovární budova. Víceúčelová tovární budova měla podobu univerzální vícepodlažní stavby. Tento typ objektu se vyvinul z budov prádelen stavěných v Anglii 18. století. Díky své univerzalitě a funkčnosti se tento typ stavby velice rychle šířil i na kontinent. Tzv. „etážovka“ pronikala nejrychleji do textilního průmyslu, jelikož právě v něm umožňovala největší progres ve výrobě.

Jak již bylo zmíněno, klasická víceúčelová tovární budova měla podobu univerzální vícepodlažní stavby. Budovy to byly většinou tří až pětipodlažní. Každé jejich podlaží bylo víceméně volnou, zcela universální plochou. „Podmínka volných ploch byla vyvolaná relativně rychlým pokrokem při vývoji strojního vybavení a potřebou jeho častých výměn.“⁹ Výrobní plocha byla rušena jen jednou nebo dvěma řadami sloupů, které tvořily základní skelet objektu. Skelet byl nejdříve dřevěný, později jej tvořily sloupy z litiny. Stropy byly buď celodřevěné nebo cihelné.

„Obvodovou konstrukci budovy tvoří nejčastěji masivní cihelné nebo kamenné zdivo (v některých oblastech neomítané), prolomené pravidelnými řadami stejně velkých oken.

⁷ Jindřich VYBÍRAL, *Inženýrská architektura a užitkové stavby klasicismu*, In: Dějiny českého výtvarného umění 1780–1890 III./1, s. 61. (dále J. VYBÍRAL, *Inženýrská architektura a užitkové stavby klasicismu*)

⁸ Tamtéž, s. 61.

⁹ T. ŠENBERGER, *Architektura industriálních staveb*, s. 17.

Vertikální komunikace (schodiště, schody, výtahy), komplikující universalitu půdorysu, byly většinou umístěny mimo obrys obdélníkové výrobní haly, zpravidla do čela budovy.¹⁰

Vícepodlažní budova, zvaná někdy též jako „etážovka“, však není jediným typem víceúčelové stavby. Ve druhé polovině 19. století se kvůli stále větším nárokům na lepší strojní zařízení, které však až příliš zatěžovalo stropní konstrukce, vyvinula další víceúčelová stavba, a to přízemní hala, která soustřeďuje výrobní plochy do jedné jediné úrovně. Vývoj přízemních hal nebyl tak rychlý jako u etážovek, svého vrcholu totiž nabyly až v první polovině 20. století.

Existuje několik variant přízemních hal, lišících se nejen typem vnitřní konstrukce, ale také tvarem střechy nebo systémem vnitřního osvětlení (tyto dva faktory se velice často prolínají). Přízemní haly nemohly být osvětlovány z boku, jako tomu bylo u etážovek, jelikož by osvětlení nebylo dostatečné. Problém osvětlení účinně vyřešila konstrukce šedové střechy. Tento typ je také nejvíce charakteristický a nejvíce rozšířený. Šedová, někdy také nazývaná jako pilová střešní konstrukce, umožňovala přírodní osvětlení prosklenými pásy trojúhelníkovitých světlíků otočených k severu.

Druhým, avšak stejně významným momentem rozvoje přízemních hal, bylo zavedení nového způsobu vnitřní dopravy pomocí mostových jeřábů, využívajících již elektrickou energii. Vývoj přízemních hal, stejně jako dalších výrobně-technických staveb, byl zcela závislý „na rozvoji stavebních technologií – především kovových a železobetonových konstrukcí.“¹¹

Na území zemí Koruny české se první objekty halového typu objevily v textilní výrobě již v polovině 19. století. Vůbec první přízemní halou byla mechanická přádelna u Liebiegovy továrny postavená v roce 1849. Přestože byly přízemní haly v textilní výrobě celkem časté, jejich rozvoj směřoval především do oblasti strojírenství¹². Haly ale sloužily nejenom pro proces výroby samotné, ať již šlo o textilní průmysl nebo strojírenství, ale také velice často sloužily jako sklady nebo jako depa pro dopravní prostředky.

¹⁰ T. ŠENBERGER, *Architektura industriálních staveb*, s. 17–18.

¹¹ Tamtéž, s. 18.

¹² Tamtéž, s. 18.

V průmyslových areálech nestály víceúčelové objekty industriálního období osamoceně, vždy byly doprovázeny jednoúčelovou energetickou jednotkou, která zajišťovala pohon strojního zařízení. Pohon byl v 19. století zajišťován pomocí kotelny s komínem nebo pomocí vodní turbíny.

3 Architektura výrobně-technických staveb

Pro 19. století byla typická rychlá expanze průmyslu, ať už se jednalo o rozvoj strojírenství, železářství, dopravy nebo textilní výroby. Ruku v ruce s rozvojem průmyslové výroby šel i rozvoj výrobně-technických staveb. „Továrna se stala novým stavebním druhem, stejně jako nádraží nebo kancelářská budova.“¹³

Díky novým způsobům pohánění strojních zařízení, které nebyly zcela závislé na přírodních zdrojích, se mohly tovární objekty přesouvat do měst, kde se dostaly do kontaktu s historickými jádry měst a musely se přizpůsobit městským nárokům na prostor. S rozvojem průmyslu souvisel i nárůst počtu dělníků, jejichž koncentrace byla přirozeně vyšší ve městě. Tovární budovy spolu s nádražími „stály u zrodu průmyslových předměstí.“¹⁴

„Přesun továren do urbanisticky exponovaných souvislostí, ale i absolutní zvětšování jejich měřítka, vzbudilo zájem o jejich vzhled jak u veřejnosti, tak i u majitelů. Zvláště v první polovině 19. století měly oblasti užitkových staveb a reprezentativních staveb k sobě blízko, jejich společnou bázi představovala věcná až suchá formová mluva klasicismu.“¹⁵

Vnější, architektonický výraz továrny byl samozřejmě také důležitým indikátorem prosperity továrny a firmy a moci jejího majitele. Proto se tovární budova stala tématem architektonických návrhů. „Logickým vyústěním, odpovídajícím době, byla interpretace tehdy převládající klasicistní architektury na hrubé objemy továrních budov. Klasicistní tendence se projevily především v řešení jejich objemů a prostorových koncepcí, které odkazují na zámecké soubory, včetně citlivých zasazení do krajiny i parkových úprav.“¹⁶

Na začátku 19. století byly tedy tovární budovy i celé jejich komplexy stejně jako jiná díla pozdního klasicismu stavěny s myšlenkou dokonalé symetrie, což jim dodávalo ucelenou srozumitelnou formu. Kromě prostorového uspořádání však byla klasicistní mluva patrná i na dekoru průčelí, celý objekt býval někdy završen dokonce tympanonem.

Klasicistní principy architektury byly postupně zatlačovány racionálnějšími zásadami, jež více odpovídaly průmyslové výrobě. Od poloviny 19. století se do architektury výrobně-

¹³ T. ŠENBERGER, *Architektura industriálních staveb*, s. 20.

¹⁴ Tamtéž, s. 20.

¹⁵ J. VYBÍRAL, *Inženýrská architektura a užitkové stavby klasicismu*, s. 61.

¹⁶ T. ŠENBERGER, *Architektura industriálních staveb*, s. 20.

technických staveb výrazně prosazovala romantická architektura, především v podobě neostředověké a neorenesanční. „Na nové objemy byla pak přinesena estetika, vázaná na historické reference, a navíc vyhovující nastupující buržoazii, ve které osvědčená historizující forma evokovala představu silné a prosperující společnosti.“¹⁷

Tovární budovy postavené v historizujícím slohu měly velkou výhodu v tom, že zcela přirozeně zapadaly do tradičního prostředí, zejména ve městech. „Opakováním jednoduchých ornamentů a materiálových kombinací se postupně vytvořil také srozumitelný jazyk, podle kterého je dodnes možné identifikovat tovární budovu tohoto období.“¹⁸

Charakteristickými znaky, podle kterých je možné identifikovat výrobně-technickou stavbu tohoto období, jsou kombinace cihelného a kamenného zdiva, omítaného zdiva s armováním nosných článků režným zdivem, fasády z červených neomítaných cihel nebo desítky jemně profilovaných omítek na fasádách továrních budov z konce 19. století.¹⁹

Jak již bylo jednou zmíněno v předešlé kapitole, rozvoj industriální architektury úzce souvisel s vývojem nových stavebních materiálů a nových konstrukcí, které často vznikaly a byly poprvé použity na industriálních stavbách. „Vynálezci textilních strojů byli také prvními realizátory kovových konstrukcí továren, zpracovaných v průkopnických realizacích s doslova strojovou přesností.“²⁰

Na území zemí Koruny české byly na počátku industriální éry konstrukce továren ze dřeva. Od poloviny 19. století začaly převažovat litinové konstrukce, a další významným zlepšením ohledně stavebního materiálu, hlavně z hlediska požární bezpečnosti, bylo prosazení železobetonu na přelomu 19. a 20. století.

Na přelomu 19. a 20. století zaznamenával v českých zemích průmysl značného rozmachu. Tovární budovy, stejně jako jiné výrobně-technické stavby, jsou „ukázkami technické dokonalosti, spojené s nečekanou kvalitou architektonického návrhu.“²¹

¹⁷ T. ŠENBERGER, *Architektura industriálních staveb*, s. 20.

¹⁸ Tamtéž, s. 20–21.

¹⁹ Tamtéž, s. 20–21.

²⁰ Tamtéž, s. 21.

²¹ Tamtéž, s. 21.

Industriální stavby tohoto období byly koncepčně i finančně velkorysé, některé vystavěné stále v duchu historismu, který zakrýval funkční struktury objektů, u jiných již byl patrný nástup secese a individualistické moderny. Industriální architektura se stále zakládala na stejných principech jako architektura „vysoká“, a proto i ona přebírala secesní styl. „V rámci soudobého myšlení o technice, jež zdůrazňovalo stejnoměrné rozvíjení reálné a ideální kultury, se totiž i od inženýrského díla očekávalo vedle naplňování požadavku provozních také prostředkování duchovních hodnot.“²² Zcela nový pohled na výrobně-technické stavby přinesl na začátku 20. století architekt Jan Kotěra a jeho spolupracovníci, kteří rozvíjeli výtvarné možnosti „materiálové estetiky“ a plošné geometrie premodernistického racionalismu.²³

První světová válka přerušila vývoj, na který se již nikdy v plném rozsahu nenavázalo. V meziválečném období se prosadily nové architektonické styly. Tyto styly reprezentované purismem a funkcionalismem prosazovaly racionální charakter architektury. „Postupným odbouráváním nesouladu (duálního vztahu) mezi obsahem a formou stavby se téměř všechny atributy architektury výrobních staveb staly propagovanými vlastnostmi architektonického díla.“²⁴ Stavby byly řešeny s jednoduchými racionální objemy a prostým tvaroslovím. Byly typické střídáním velkých ploch, universalitou prostorů, velkými rozpětími, zajištěním dostatku světla, zajištění hygieny, ale především funkčností či „strojovostí“ a ovládly architektonickou tvorbu až do konce industriální éry.²⁵

Existuje i mnoho dalších typů staveb s podobnou konstrukcí, jako mají výrobně technické stavby, například dopravní stavby (nádraží, mosty, depa, kanály), vodohospodářské objekty (vodojemy, úpravní vody, přehrady) atd. S výrobou částečně souvisejí i stavby pro zemědělství, sušárny, stáje, sýpky a pro aplikaci vědy a techniky (hvězdárny).²⁶

²² Jindřich VYBÍRAL, *Inženýrská architektura a užitkové stavby*, In: Dějiny českého výtvarného umění 1890–1938, IV./1, s. 181. (dále J. VYBÍRAL, *Inženýrská architektura a užitkové stavby*)

²³ Tamtéž, s. 187.

²⁴ T. ŠENBERGER, *Architektura industriálních staveb*, s. 21.

²⁵ Tamtéž, s. 21.

²⁶ T. ŠENBERGER, *Architektura industriálních staveb*, s. 22.

4 Firma K. Blaschka v Hodkovicích nad Mohelkou

Továrna na vlněné zboží v Hodkovicích nad Mohelkou byla založena v roce 1836 třemi hodkovickými měšťany a to Konradem Blaschkou, který provozoval obchod se sklem, Franzem Hillerem, bývalým černým barvířem, a zdejším obchodníkem Antonem Mayem.²⁷ Tito tři muži utvořili společnost, pojmenovanou „Blaschka & May“²⁸ a na louce postavili továrnu merinového zboží.²⁹ Továrna měla podobu jednopatrového domu postaveného u řeky Mohelky.³⁰

V roce 1838 (v GIO je uveden rok 1839) však Anton May zemřel a firma byla přejmenována na „Blaschka & Co“³¹. Anton May však ve své závěti ustanovil, že jemu náležející obchodní podíl zůstane bez úroků a postupně, podle vývoje podnikání, které tehdy ještě stálo na slabých základech, se mělo dosáhnout splacení.³² Tento fakt byl velice důležitý pro dobrý start začínajícího podnikání.

Konrad Blaschka a jeho partner Franz Hiller se museli zpočátku vyrovnávat s konkurencí stejné výroby v Liberci. Jejich zboží však přesto uspělo, čemuž napomohl i brněnský výroční trh, na kterém bylo všechno sebou přivezené zboží vyprodáno³³. V letech 1843–1844 byla přistavena budova apretury, barvírna a velká tiskárna.

Od té doby se firma významně rozvíjela, avšak její vývoj byl záhy ukončen v roce 1854, kdy spory mezi majiteli zapříčinily uzavření továrny. Kronika to popisuje takto: „různé okolnosti vedly k rozdělení společnosti a způsobily, že zdejší továrna byla po dva roky mimo provoz.“³⁴ Ještě téhož roku zakoupil Konrad Blaschka tovární objekt v Kateřinkách, kam se přestěhoval s celou svou rodinou a kde zřídil tkalcovnu. „Od této doby byl velký podíl

²⁷ Blaschka und Comp. K. K. priv. Wollwaaren- Fabrik Liebenau in Böhmen, Die Gross-Industrie Österreichs, Wien 1898, díl 4, s. 146. (dále Blaschka und Comp, GIO)

²⁸ Anton ANSCHIRINGER, *Album der Industrie des Reichenberger Handelskaemer-Bezirktes*, Reichenberg 1858, s. 51. (dále A. ANSCHIRINGER, *Album*)

²⁹ Kronika Hodkovice nad Mohelkou 1835–1894, SOkA Liberec, s. 10.

³⁰ V. ZAJÍČEK, *Sklářství a textilní průmysl v Hodkovicích nad Mohelkou*, nepublikovaný materiál, vlastnictví autora. (dále V. ZAJÍČEK, *Sklářství*)

³¹ A. ANSCHIRINGER, *Album*, s. 51.

³² Blaschka und Comp, GIO, s. 146.

³³ Tamtéž, s. 146.

³⁴ Kronika Hodkovice nad Mohelkou 1835–1894, SOkA Liberec, s. 70.

zboží od firmy Blaschka & Comp. v továrně v Kateřinkách tkán mechanicky.³⁵ Továrnu v Kateřinkách vlastnil do jejího prodeje roku 1871, kdy ji přemístil do již rozšířeného továrního areálu v Hodkovicích³⁶. Franz Hiller se rovněž přestěhoval, a to do Mladé Boleslavi, kde zakoupil bývalou Cöslinovu továrnu³⁷.

Zastavení provozu v továrně mělo neblahý vliv hlavně na sociální a ekonomickou situaci v Hodkovicích a v jejich okolí. Situace byla tak závažná, že se hodkovický měšťan a kupec Richard Schneider, švagr obchodníka se sklářským zbožím Ferdinanda Ungra, všemožně pokoušel smířit oba vlastníky firmy Konrada Blaschku a Franze Hillera a přimět je, aby uvedli továrnu opět do provozu³⁸. Jeho pokusy o smíření vlastníků nakonec zůstaly neúspěšné, ale vrátit dělníkům obživu se mu nakonec přeci jen podařilo, jelikož se do hodkovické továrny vrátil Konrad Blaschka a roku 1856 (v GIO uveden rok 1858) ji uvedl opět do provozu.

Továrna se začala opět rychle rozmáhat. Ještě více jí napomohlo, že právě v roce 1856 se začala stavět pardubicko-liberecká dráha (v následujících letech přejmenovaná na jiho-severoněmeckou spojovací dráhu) a její výstavba přinesla do Hodkovic oživení. Současně s dráhou byla stavěna také okresní silnice z Hodkovic do Jablonce. Dokončení dráhy v roce 1858 přineslo největší užitek Blaschkově továrně, jelikož umožnila na rozdíl od předtím používaného povoznictví levnou přepravu uhlí a zboží.³⁹

Roku 1871 byla již zmíněná mechanická tkalcovna firmy Blaschka & Comp. přesunuta z právě prodávané továrny v Kateřinkách do Hodkovic nad Mohelkou, kde byl tovární areál významně rozšířen. Stavby nové tkalcovny a apretury byly dokončeny roku 1873 a doplnily tak původní komplex sestávající se ze staré tiskárny, apretury a barvírny a původní o jedno křídlo rozšířené budovy. Nová budova tkalcovny měla podobu přízemní haly s šedovou střechou. „Touto významnou změnou úplně skončilo ruční tkaní, které do té doby bylo provozováno faktory (nákupčí, zprostředkovatel - faktoringový obchod), kteří měli své

³⁵ Blaschka und Comp, GIO s. 146.

³⁶ Tamtéž, s. 146.

³⁷ Kronika Hodkovic nad Mohelkou 1835–1894, SOkA Liberec, s. 70.

³⁸ Tamtéž, s. 70.

³⁹ Kronika Hodkovic nad Mohelkou 1835–1894, SOkA Liberec, s. 72.

tkalce rozptýleny do širokého okolí a velkou část zboží dodávali za úplatu - přízi ke tkaní obdrželi z továrny.⁴⁰

Další etapa rozšiřování a modernizování továrny nastala v roce 1883. Byla postavena druhá tiskárna a budova barvírny, která měla podobu haly s šedovou střechou. „Od té doby bylo nastalým potřebám vyhověno ještě díky přístavbě dvou pilových polí ke tkalcovně a také díky přestavbě barvírny.“⁴¹

Rok 1888 se stal pro továrnu rokem další převratné změny. V tomto roce byl totiž do jejího areálu zaveden vodovod. „Dne 10. 5. předložila firma Blaschka a spol. č. 383 pod č. 760 žádost o zavedení vodovodu do soukromého domu pro domácí potřebu podle smluvních podmínek obsažených v protokolu ze schůze vodní inspekce z 23. 4. 1888.“⁴² Na základě této žádosti bylo firmě Blaschka a spol. uděleno povolení zavést si soukromý vodovod napojený na vodovod městský pro domácí potřebu a případně jako pitnou vodu pro zaměstnance továrny.⁴³ Továrna tedy mohla zásobovat zaměstnance „znamenitou pitnou vodou“.⁴⁴

Konrad Blachka nezapomínal ani na své zaměstnance, kterým zřídil roku 1885 nemocenskou pokladnu. Tato pokladna byla v roce 1888 změněna zákonem na zaměstnaneckou zdravotní pojišťovnu, která nesla název „Závodní zdravotní pokladna Blaschka & Comp.“

Kromě toho se firma Blaschka starala o úrazové pojištění, pracovníky staré a invalidní. Existovala také studentská nadace Konrada Blaschky, o které je zmínka v záznamu z února roku 1934 Hodkovické kroniky, a jež podporovala nadané studenty.⁴⁵ V továrně rovněž fungoval podnikový hasičský sbor, který velice úzce spolupracoval se sborem městským. Tento hasičský sbor byl vytvořen ze zaměstnanců – dobrovolníků a o jeho vybavení se postarala samotná továrna.

⁴⁰ Blaschka und Comp, GIO, s. 146.

⁴¹ Tamtéž, s. 146.

⁴² Kronika Hodkovice nad Mohelkou 1835–1894, SOkA Liberec, s. 125.

⁴³ Tamtéž, s. 125.

⁴⁴ Blaschka und Comp, GIO, s. 147.

⁴⁵ Kronika Hodkovice nad Mohelkou 1931–1938, SOkA Liberec, s. 520.

V roce 1892 byla továrna nucena zastavit svůj provoz. V tom roce totiž „...nastalo velké sucho, kdy řeka Mohelka téměř úplně vyschla. Jelikož byl pohon jejích strojů v té době ještě zcela závislý na vodní síle, bylo uzavření továrny jedinou možností.“⁴⁶

Od 1. 1. 1896 měla továrna nové majitele, kterým byli bratři Max Blaschka, nejmladší z Konradových dětí, a Johann Blaschka, který byl naopak nejstarším synem. Jejich bratr Konrad Blaschka ml. podnikal se svým tchánem Franzem Schmittem v továrně v Českém Dubu. Konrad Blaschka st. zemřel čtyři roky po předání továrny, v roce 1900. V roce 1906 však zemřel i Johann Blaschka, a tak stal se Max Blaschka jediným majitelem, kterým byl až do roku 1925, tedy ještě dva roky po své smrti. V roce 1925 byl pak jako nový majitel zapsán u Obchodního soudu v Praze Heřman Blaschka, „velkopřemyslník v Českém Dubu“⁴⁷.

V roce 1899 byla továrna postižena čtyři týdny dlouhou stávkou, které se zúčastnilo přibližně 400 dělníků. Dělníci požadovali zavedení desetihodinové pracovní doby a zvýšení mezd. „Všestranně blahosklonná firma Blaschka a spol. požadavek o zavedení desetihodinového pracovního dne uznala a hned ho zavedla. Požadavku o zvýšení mezd nemohla vyhovět.“⁴⁸ O „blahosklonnosti firmy“ bychom však mohli pochybovat co se týče národností problematiky, firma byla totiž velice důležitým germanizačním prvkem ve městě. Zaměstnanci měli zakázáno mluvit ve firmě česky a jejich děti musely navštěvovat německou školu, jinak by byli propuštěni z práce a přišli by také o firemní byt.⁴⁹

V roce 1895 byla postavena sušárna⁵⁰, v roce 1902 pak byla továrna obohacena o nové skladiště a Maxu Blaschkovi bylo povoleno přeložit okresní silnici kvůli stavbě vily.⁵¹ V roce 1904 byla zřízena nová barvírna a apretura.⁵²

Roku 1905 byla chystána stavba dráhy mezi Hodkovicemi a Českým Dubem. „14. 6. 1905 rozhodlo městské zastupitelstvo zvýšit příspěvek města Hodkovic na projektovanou stavbu dráhy Hodkovice - Český Dub z 20 000K, přislíbených

⁴⁶ Kronika Hodkovice nad Mohelkou 1835–1894, SOkA Liberec, s. 145.

⁴⁷ Živnostenský list 1925, Fond F.Schmitt, karton č. 21, sig. III/2d, SOkA Liberec.

⁴⁸ Kronika Hodkovice nad Mohelkou 1895–1931, SOkA Liberec, s. 173–174.

⁴⁹ V. ZAJÍČEK, *Sklářství*.

⁵⁰ Kronika Hodkovice nad Mohelkou 1895–1931, SOkA Liberec, s. 157.

⁵¹ Tamtéž, s. 181–182.

⁵² Tamtéž, s. 192.

už rozhodnutím z 26. 3. 1897, na 25 000K. Je navržena stavba v ceně 1 328 000K a firma Schmitt z Českého Dubu, která má na ní největší zájem, prohlásila, že přispěje 260 000K. Zdejší firma Blaschka a spol. upisuje stejný obnos.⁵³ Později, v roce 1913, byla projektována firmou F. Schmitt v Českém Dubě stavba električky mezi Hodkovicemi a Českým Dubem.⁵⁴ Tento projekt však uskutečněn nebyl.

V roce 1906 projížděl Hodkovicemi císař František Josef I., což byla pro obec velice významná událost, na kterou se pečlivě připravovala, stejně jako se na ni připravovala samotná firma. Dosvědčuje to kronika, která praví „také továrna firmy Blaschka a spol. byla co nejbohatěji vyzdobena.“⁵⁵

Stejně jako u všech ostatních továren i u továrny K. Blaschka byl její provoz a celkový chod poznamenán první světovou válkou, která zasáhla zvláště vlnařský průmysl velice citelně. Firma trpěla nedostatkem surovin pro výrobu samotnou, ale také surovinami potřebnými pro chod továrny. Navíc mnoho jejích dělníků muselo narukovat, čímž byl významně oslaben provoz. Ve válečném období firma dodávala městu dřevo. Válečné půjčky firmy Rakousku – Uhersku se vyšplhaly na 1 131 000K.⁵⁶ O tyto půjčky přišla, jelikož Rakousko – Uhersko patřilo k poraženým státům. „Tato půjčka způsobila firmě velkou finanční škodu.“⁵⁷

Situace po válce byla pro firmu složitá. Jelikož bylo již neexistující Rakousko – Uhersko hlavním odběratelem výrobků firmy, musela si hledat nové odbytiště. Zpočátku, když byl ještě patrný poválečný hlad po zboží, si firma vystačila na domácím trhu i přes silnou konkurenci, ale později se musela soustředit na export. Jenomže stroje i technologie byly celkově v nové Československé republice zaostalé, a tak se méně kvalitním českým výrobkům na zahraničních trzích moc nedařilo. Proto byl v mnoha továrnách zastaven provoz, nebo alespoň omezen.

⁵³ Kronika Hodkovic nad Mohelkou 1895–1931, SOkA Liberec, s. 195–196.

⁵⁴ Tamtéž, s. 241.

⁵⁵ Tamtéž, s. 199.

⁵⁶ Kronika Hodkovic nad Mohelkou 1895–1931, SOkA Liberec, s. 288.

⁵⁷ V. ZAJÍČEK, *Sklářství*.

Tato krize po roce 1922 postihla firmu Blaschka velice citelně, jelikož i tato musela neustále propouštět své zaměstnance.⁵⁸ V roce 1924 byl provoz omezen na čtyři dny v týdnu a z původního předválečného počtu 700 – 800 dělníků jich mohla být zaměstnána pouhá jedna čtvrtina.⁵⁹ V roce 1928 musela firma zastavit barvírnu a apreturu. Za jisté zlepšení by mohl být považován fakt, že se pracovalo pět dní v týdnu, ale ve firmě byla zaměstnána pouhá jedna třetina bývalých zaměstnanců. V roce 1929 byl stav dělníků opět snížen a to na 80 dělníků. Mnozí z nich ještě navíc dostali nedobrovolné prázdniny.⁶⁰

V únoru roku 1930 byla firma donucena propustit všechny mistry⁶¹ a v dubnu musel být její provoz zastaven.⁶² Hodkovicím způsobilo zavření továrny velkou nezaměstnanost.

Továrna zůstala opuštěna až do roku 1934 a to konkrétně do 22. září, kdy v ní bylo ubytováno 500 mužů a 50 důstojníků 18. mladoboleslavského pěšího pluku. Ten zde sídlil až do roku 1938. Přítomnost vojáků továrně nesvědčila – „Naše Blaškova vila a továrna byla před převratem sídlem komunistů a vojáků. Jak si tam obě hordy vedly, jak se staraly o pořádek a čistotu, o tom mlčí zdvořilý kronikář.“⁶³ Převratem kronikář myslel období počátku okupace pohraničí na podzim v roce 1938, kdy byli vojáci pěšího pluku a komunisté (v té době ilegální strana) vystřídáni německými okupačními silami.

Mezi léty 1938 a 1945, v období okupace, byly budovy továrny firmy Blaschka využívány pro zbrojní průmysl. „Po válce závod převzala národní správa a začala vyrábět ventilky do kol a bižutérii.“⁶⁴ V roce 1948, po druhém znárodnění, byla továrna začleněna do n.p. PAL Kbely, který se věnoval vývoji a výrobě příslušenství silničních motorových vozidel, speciální techniky a elektromotorů. Kvůli zavedení nových technologií, které byly odlišné od původní textilní výroby, došlo k mnohým stavebním rekonstrukcím a změnám vnitřních dispozic. V roce 1952 byla bývalá Blaschkova továrna začleněna do s.p. Autobrzdy Jablonec nad Nisou. Probíhají další, tentokrát již rozsáhlé přestavby továrních objektů

⁵⁸ Kronika Hodkovic nad Mohelkou 1895–1931, SOkA Liberec, s. 334.

⁵⁹ Tamtéž, s. 352.

⁶⁰ Tamtéž, s. 420.

⁶¹ Tamtéž, s. 423.

⁶² Tamtéž, s. 436.

⁶³ Kronika Hodkovic nad Mohelkou 1931 - 1938, SOkA Liberec, s. 744.

⁶⁴ Zdeněk MARUŠKA - Marcela MARUŠKOVÁ, *Významné firmy Libereckého kraje v novém tisíciletí*, Poděbrady 2001, s. 74.

a zásadní změny exteriérů i interiérů budov. Od roku 1996, kdy se novým majitelem stává společnost Tenneco Automotive, se zde vyrábějí tlumiče do automobilů.

4.1 Konrad Blaschka

Konrad Blaschka se narodil v roce 1810. Byl významným hodkovickým podnikatelem, ale kromě svého podnikání byl také velice aktivním měšťanem. Roku 1868 byl členem komitétu, jenž měl na starost zřízení nové školní budovy.⁶⁵ Roku 1873 se uplatnil jako spoluzakladatel školní nadace v Hodkovicích⁶⁶, již o rok později zřídil školní nadaci, jejíž úrokový výnos bude užíván z poloviny pro chudé žáky, z druhé poloviny k pořízení učebních pomůcek pro zdejší národní měšťanskou školu. Stejným způsobem byl uložen kapitál ke zřízení nadace pro studenty.⁶⁷ V roce 1875 se zase K. Blaschka stává členem direktoria nově vzniklé obecní spořitelny.⁶⁸ Jako plátce nejvyšších daní získal roku 1882 ve volbách do městského zastupitelstva virilní hlas.⁶⁹

Při příležitosti oslavy zlaté svatby bylo Konradu Blaschkovi v roce 1890 uděleno čestné občanství města.⁷⁰ Dne 8. 6. 1895 zemřela jeho manželka Antonie Blaschková, která byla „obecně oblíbená pro svou dobrotu a laskavost.“⁷¹

Vděčnost města velkopřumyslníkovi se projevila i v dalších věcech. V roce 1897 „okrašlovací spolek přeměnil cestu od kamenného kříže do Skalního údolí v krásnou promenádu, pojmenovali ji Blaschkovou cestou.“⁷²

V roce 1900 slavil Konrad Blaschka své devadesáté narozeniny. Na továrníkovu počest byl již v předvečer jeho narozenin, tedy 1. 2., uspořádán zdejšími spolky pochodňový průvod.⁷³ Bohužel to byla jeho poslední oslava narozenin, jelikož již 6. 7. zemřel. „Město

⁶⁵ Kronika Hodkovice nad Mohelkou 1835–1894, SOkA Liberec, s. 95.

⁶⁶ Tamtéž, s. 95.

⁶⁷ Tamtéž, s. 98.

⁶⁸ Kronika Hodkovice nad Mohelkou 1835–1894, SOkA Liberec, s. 99.

⁶⁹ Tamtéž, s. 104.

⁷⁰ Tamtéž, s. 136.

⁷¹ Kronika Hodkovice nad Mohelkou 1895–1931, SOkA Liberec, s. 156.

⁷² Tamtéž, s. 167.

⁷³ Tamtéž, s. 174.

musí být panu Konradu Blaschkovi za mnoho vděčné. Jeho závěť svědčí o tom, že jeho srdce cítilo vřele s jeho rodným městem. Především věnoval 20 000 zlatých zanedbaným a osiřelým hodkovickým dětem jako fond. Hodkovickému fondu chudých odkázal 8 000 zl. a špitálnímu fondu 2 000 zl. a 800 korun bylo předáno městskému úřadu, aby je okamžitě rozdal městským chudým.⁷⁴

4.2 Max Blaschka

Také Max Blaschka, stejně jako jeho otec, byl velice aktivním mužem. Byl po mnoho let členem městského zastupitelstva a direktoria městské spořitelny. Podporoval také spolkovou činnost – předsedal několik let kulturnímu spolku, podporoval německý Schulverein (školský spolek) a horský spolek.⁷⁵ V roce 1906 mu byl propůjčen rytířský kříž řádu Františka Josefa.⁷⁶ Také on se snažil pomáhat chudým, například v roce 1908 přispěl 10 000K na zřízení nemocničních lůžek při příležitosti panovníkova 60letého výročí vlády.⁷⁷ Max Blaschka zemřel 27. 12. 1923 ve věku 61 let jako neženatý a bezdětný, a proto přešel podnik na jeho synovce Hermanna Blaschku, který již vedl továrnu v Českém Dubu. Na památku Maxe Blaschky byla v roce 1924 po něm pojmenována rozhledna⁷⁸ Tato dřevěná rozhledna stála na Javorníku u známé hospody nazývané „Obří sud“. Během druhé světové války byla značně narušena a tak na přelomu 40. a 50. let musela být stržena.

4.3 Stavební vývoj továrny Blaschka

Rychnovská čp. 383, Hodkovice nad Mohelkou

Továrna v Hodkovicích nad Mohelkou byla založena na okraji města v roce 1836 a měla podobu jednopatrového objektu postaveného u řeky Mohelky. Firmě se dařilo a tak došlo k rozšíření výrobních objektů. V letech 1843–1844 byla přistavěna budova apretury, barvírna a tiskárna.

⁷⁴ Kronika Hodkovice nad Mohelkou 1835–1894, SOkA Liberec, s. 175.

⁷⁵ Kronika Hodkovice nad Mohelkou 1895–1931, SOkA Liberec, s. 341.

⁷⁶ Tamtéž, s. 209.

⁷⁷ Tamtéž, s. 225.

⁷⁸ Tamtéž, s. 345.

Na vyobrazení Album der Industrie des Reichenberger Handelskammer-Bezirk (viz příloha č. 1.) můžeme vidět všechny tyto objekty. Jedná se o třípodlažní etážovku – budovu tiskárny, dvoupodlažní objekt ve tvaru písmene L, jednopodlažní budovu a komplex několika různých jedno- až dvoupodlažních budov, kde se nalézaly kotelny, strojovny a dva komíny. Tovární areál byl obohacen o několik dalších pomocných objektů. Hlavní stavby jsou zděné a mají světlou omítku.

Další etapa přestaveb a rozšíření továrního areálu nastala v roce 1871. Nejdůležitějším počinem byla výstavba objektu přízemní haly mechanické tkalcovny s šedovou střechou a apretury, které byly dokončeny roku 1873. Mezi nejvýznamnější přestavby patřilo rozšíření hlavní budovy o jedno křídlo.

V 80. letech 19. století došlo k dalšímu rozšíření továrních objektů a k jejich modernizaci. Byla postavena druhá tiskárna a budova barvírny, která měla podobu haly s šedovou střechou, a byla přestavěna budova jedné z barvíren. V rámci modernizace byl do areálu zaveden vodovod.

V roce 1895 byla postavena naproti komínu dvoupodlažní budova sušárny. Ta je jasně patrná na vyobrazení z GIO (viz příloha č. 2.), stejně jako velký objekt přízemní haly - tkalcovny, přestavěná budova barvírny a barvírna v podobě haly s šedovou střechou. Vedle stojící čtyřpodlažní etážovka byla nová tiskárna, vzniklá při přestavbách v 80. letech. Z jednopodlažního objektu, který byl patrný již na vyobrazení v Album der Industrie des Reichenberger Handelskammer-Bezirks, se stal třípodlažní objekt, který sloužil jako přípravná, a byl propojen s šedovou halou tkalcovny.

V roce 1902 bylo vystavěno nové skladiště a vznikly plány na výstavbu Blaschkovy vily. Již vystavěná vila je vidět na pohlednici z roku 1912 (viz příloha č. 3.) a na dvou situačních plánech (viz příloha č. 4 a č. 5.). V roce 1904 byla rozšířena budova barvírny a apretury.

Následující etapa dílčích přestaveb a úprav nastala v druhé polovině 20. let 20. století. Šlo však jen o dílčí úpravy, konkrétně skladu příze a truhlářské dílny (viz příloha č. 6 a č. 7.).

Na nedatovaném situačním plánu (viz příloha č. 8.) je zachyceno celkem 57 objektů. Mezi nejdůležitějšími jmenuji budovu přípravnou, tkalcovnu, truhlářskou dílnu, starou tiskárnu, sklad příze a další sklady a komplex několika na sebe těsně navazujících objektů,

jako jsou nová tiskárna, kotelna s komínem, střižna, požehovna, barvírna, barvírna a apretura, laboratoř, sušárna a další. Za tímto komplexem se nacházela budova, kde probíhala mokrá úprava látek a jejich odvodnění a vysušení pomocí kyseliny sírové. Vedle komplexu po pravé straně stála hospodářská budova.

Na plánu z roku 1940 (viz příloha č. 9.) je patrný téměř nezměněný rozsah továrního areálu. Zároveň je na něm však vyznačeno zbourání barevny a apretury.

Velký zásah do továrních objektů nastal po roce 1948, kdy byla továrna začleněna do n.p. PAL Kbely a tovární areál musel být přizpůsoben novým technologiím. Ještě zásadnější přestavby nastaly po začlenění továrny do s.p. Autobrzdy Jablonec nad Nisou v roce 1952. Bylo vystavěno několik nových objektů, exteriéry i interiéry budov byly upraveny (viz příloha č. 10.). Nový rozsah továrního areálu je patrný na situačním plánu (viz příloha č. 11.), který vznikl v roce 1957 při úpravě budovy čtyřpodlažní tiskárny.

Tovární areál dnes (viz příloha č. 12.) je velice pozměněn. Z původní továrny se dochovalo pouze několik budov a to konkrétně etážovky „staré“ a „nové“ tiskárny a částečně komplex budov kolem nové tiskárny, kde stával komín. Naproti tomu vznikly dva velké komplexy výrobních hal a několik menších objektů různých funkcí.

5 Firma Franz Schmitt Český Dub

Franz Schmitt založil svoji firmu roku 1843 koupí objektů po bývalé firmě Sluků, čímž navázal na předchozí průmysl ve městě. To mělo mnohé výhody, mezi něž patřili lidé se zkušenostmi v textilní výrobě, ale samozřejmě také vhodné hospodářské podmínky, které umožnily F. Schmittovi vysokou míru zisku.⁷⁹

Firma bratří Sluků byla založena v roce 1802 díky činnosti Společnosti pro zřízení podniku na potiskování plátna a kartounů (Leinwand- und Kottondruckfabrik), jejímiž členy byli kromě bratří Sluků také městský písař Josef Wundrak (nebo Wondrak), hostinský a člen městské rady Florián Lauer, Wolf Frankel z Rohozce a Mojžíš Rosenstein z Hodkovic.⁸⁰ O udělení povolení zahájení provozu žádali třikrát gubernium. Po dvou neúspěšných pokusech bylo povolení nakonec vydáno, a to hlavně díky petici více než 500 tkalců z okolí, kteří doufali v nové pracovní příležitosti a bratrům Slukovým, obchodníkům se lnem a plátnem, kterým důvěřovali a díky přímluvě referentů, kteří zdůrazňovali výhodu faktu, že si Slukové pěstovali suroviny potřebné pro barvení na vlastních pozemcích.

Povolení pro zahájení činnosti tedy získali a firma se mohla zapsat do historie města jako vůbec první průmyslový podnik v Českém Dubu. Byly vybudovány základní potřebné objekty a provoz byl zahájen v roce 1803.

Roku 1813 obdržela firma bratří Sluků privilegium nazývat se Landesfabrik, neboli zemská továrna, což jí velmi významně pomohlo v boji s konkurencí, neboť její zboží bylo označováno znakem dvouhlavého císařského orla. O toto privilegium však firma přišla již v roce 1814, a to kvůli odchodu jednoho z jejích zakládajících členů Josefa Wundraka, jenž byl záhy nahrazen Františkem Slukou juniorem. Tato změna byla zásadní v tom, že se z firmy stala firma rodinná a její majitelé museli znovu žádat gubernium o zřízení firmy a následného udělení privilegií. Privilegia jim však jako nově zřízené, a tedy neosvědčené firmě, udělena nebyla.⁸¹

⁷⁹ Olga NEJEDLOVÁ, *Firma Franz Schmitt Český Dub 1843–1945*, inventář, ev. č. 195, SOKA Liberec 1968, s. 2. (dále O. NEJEDLOVÁ, *Firma Franz Schmitt*)

⁸⁰ Rudolf ANDĚL–Svatopluk TECHNIK, *Český Dub*, Ústí nad Labem 1991, s. 44. (dále R. ANDĚL - S.TECHNIK, *Český Dub*)

⁸¹ R. ANDĚL – S. TECHNIK, *Český Dub*, s. 45.

Firma Sluků měla v Českém Dubu k dispozici tři domy, kde bylo možné provozovat potisk na 14 tiskařských stolech, rytí tiskařských forem a samozřejmě také sklady. K dispozici měli také sušárnu a bělidlo.⁸² V roce 1832 zaměstnávala 120 lidí.⁸³

Firmě se velice dařilo od 20. let, kdy přišla se zánikem Wundrakovy firmy o konkurenci. Ve 30. letech se však firma dostala do potíží, jelikož firmě chyběl kapitál na zmodernizování výrobních technologií a jejich zboží již nedosahovalo kvality zboží konkurenčního. „Jedním z posledních pokusů o záchranu firmy byla koupě domu, který je na místě dnešní Dubeny, který se stal základnou budoucí textilní továrny.“⁸⁴ Roku 1840 byla továrna zastavena, čímž ustala průmyslová činnost města a okolí.⁸⁵

V roce 1843 koupil objekty bývalé Slukovy továrny Franz Schmitt, který je nechal upravit a zmodernizovat a „ještě téhož roku mohl uvést do provozu svoji úpravnu a barvírnu polovlněných látek.“⁸⁶ První dva roky existence si firma musela najít své místo ve velice silné konkurenci.⁸⁷ Firmě se však dařilo, a tak její majitel roku 1849 zakoupil další objekt, kterým byla přádelna J. Königa, založená na začátku 40. let 19. století.⁸⁸ Ta v roce 1850 vyhořela a tak byla kompletně přestavěna.⁸⁹

Bývalá Slukova kartounka a bělírna vytvořila základ k tzv. „horní továrně.“ Po zmodernizování a úpravě budov zde byla vytvořena úpravna a barvírna polovlněných látek, a o něco později bylo v nově postavené „horní továrně“ zřízeno ještě potiskování ovčí vlny.⁹⁰ V dolní továrně, která vznikla z Königovi přádelny, byla zpracovávána ovčí vlna.

Ve 40. letech neměla firma Schmitt vlastní tkalcovnu. Zpočátku ji ani nepotřebovala, protože zde byla možnost nechat si surovinu utkat prostřednictvím faktora u domácího tkalce

⁸²R. ANDĚL – S. TECHNIK, *Český Dub*, s. 46.

⁸³ A. F. RESSEL, *Heimatskunde des Reichenberger Bezirkes. Stadt und Land. II. Band*, Reichenberg 1903–1905, s. 680. (dále A.F Ressel, *Heimatskunde*)

⁸⁴ R. ANDĚL – S. TECHNIK, *Český Dub*, s. 46.

⁸⁵ F. Schmitt, K.K. priv, *Wollwarenfabriken B.Aicha und Iserthal*, Die Gross-Industrie Österreichs. Wien 1898, díl 4, s. 176. (dále F. Schmitt, GIO)

⁸⁶R. ANDĚL – S. TECHNIK, *Český Dub*, s. 46.

⁸⁷ Anton ANSCHIRINGER, *Album der Industrie des Reichenberger Handelskaemer-Bezirktes*, Reichenberg 1858, s. 7.

⁸⁸ O. NEJEDLOVÁ, *Firma Franz Schmitt*, s. 2.

⁸⁹R. ANDĚL – S. TECHNIK, *Český Dub*, s. 46.

⁹⁰ F. Schmitt, GIO, s. 177.

za plat. „Průmyslová revoluce rychle vytlačovala ruční práci, takže F. Schmitt byl v roce 1850 donucen zřídit vlastní mechanickou tkalcovnu přístavbami k dolení továrně.“⁹¹

Zřízení mechanické tkalcovny však ruční práci zcela nevytlačilo, jelikož poptávka byla vysoká a mechanická výroba ji nedokázala plně pokrýt. K činnosti tkalcovny byl zaveden parní stroj o síle 40-ti koní od R. Hartmanna z Chemnitz.⁹²

V roce 1857 využil F. Schmitt příležitosti, kterou poskytla nově postavená pardubicko-liberecká železnice, a zakoupil zatím ještě nečinné tovární budovy v Řekách u Semil, které zřídila firma Blaschka a Co. v Hodkovicích, ale kvůli rozdělení vlastníků této firmy byly dány k prodeji. V těchto novostavbách zřídil F. Schmitt mechanickou tiskárnu vlněného zboží.

Po prusko – rakouské válce prožívaly továrny a firma velice příznivé období, její výrobky pronikaly stále více i na zahraniční trhy a firma se také účastnila několika výstav, konkrétně v Londýně, ve Vídni a v Barceloně, kde slavila úspěchy. Nejvýznamnější byla výstava konaná v roce 1855 v Paříži, kde firma získala bronzovou medaili.⁹³

Roku 1861 bylo zavedeno plynové osvětlení v areálu továrny a roku 1868 byl postaven ještě jeden plynojem.⁹⁴ V roce 1884–1885 obdržel celý areál dolení továrny elektrické osvětlení, navržené firmou Siemens & Halske.⁹⁵

Tovární objekty v Českém Dubu byly dlouho v nezměněném stavu. Až v 80. letech byla vyprojektována u dolení továrny nová výrobní hala a budova tkalcovny, a to tkalcovna šedová, kde pracovalo 700 mechanických tkalcovských stavů.

V 90. letech se firmě velice dařilo. Svědčí o tom zajisté i odbytiště pro její výrobky, kterému pomáhaly sklady v Praze, ve Vídni (od 1864 ve vlastní budově)⁹⁶ i v Budapešti. Firma měla rovněž rozsáhlou síť agentů v habsburské monarchii i v zahraničí. Zboží firmy bychom v této době mohli nalézt ve všech částech Rakouska – Uherska, v Rumunsku,

⁹¹ O. NEJEDLOVÁ, *Firma Franz Schmitt*, str. 2.

⁹² F. Schmitt, GIO, s. 175.

⁹³ Anton ANSCHIRINGER, *Album der Industrie des Reichenberger Handelskaemer-Bezirktes*, Reichenberg 1858, s. 8.

⁹⁴ A. F. RESSEL, *Heimatskunde*, s. 681.

⁹⁵ Tamtéž, s. 681.

⁹⁶ Tamtéž, s. 681.

v Balkánských zemích, v Itálii, ve Španělsku, v Portugalsku, ale také v Indii, severní Africe, severní a jižní Americe. V letech 1894–1897 byly provedeny nejrozličnější vnější i vnitřní renovace a vylepšení strojního vybavení.⁹⁷

Také u této firmy nalezneme několik sociálních střetnutí. Poprvé ke střetnutí dělníků s majitelem firmy došlo roku 1858. Dělníci, konkrétně tiskaři a rytci forem, si krátce po vzniku firmy založili podpůrný spolek, který hrál důležitou roli právě v roce 1858, kdy F. Schmitt v souvislosti se zaváděním strojů snížil dělníkům mzdy. Dělníci mu pohrozili stávkou, na což F. Schmitt zareagoval propouštěním. Propuštěných a novými stroji nahrazených dělníků bylo 220 a spolek se jich ujal a podporoval je, zatímco čile vyjednával se Schmittem. Stávka trvala přibližně jeden měsíc. Vyjednávání bylo nakonec úspěšné a Schmitt dělníky opět zaměstnal.⁹⁸

V červenci roku 1867 vyvolalo dělnictvo další nepokoje. Tentokrát se bouřili tkalci z hoření továrny a opět kvůli mzdovým otázkám. Nakonec se k nim přidali i ostatní dělníci. Povstání dělníků bylo nakonec potlačeno díky místnímu četnictvu, ale poté povstali znovu a donutili majitele továrny Schmitta, aby mzdy zvýšil. V době svárovské stávky v Liberci v roce 1870 F. Schmitt, aby zabránil případným střetům, sám zvýšil mzdy a zkrátil pracovní dobu.⁹⁹

K dalším větším stávkám došlo v roce 1882 a v roce 1888.¹⁰⁰

Mezi léty 1872 a 1873 došlo v Českém Dubu díky továrníkovi Schmittovi k plynofikaci, takže bylo osvětlováno náměstí a některé ulice. Město využívalo k osvětlení tovární plynárnu, vzniklou v roce 1861 a rozšířenou v roce 1868, takže platilo továrně pouze spotřebu plynu.¹⁰¹ Plynové osvětlení bylo vyměněno za elektrické už v roce 1885. V roce 1888 nastala pro město další důležitá změna, kterou bylo zřízení veřejného vodovodu.¹⁰²

⁹⁷ A. F. RESSEL, *Heimatskunde*, s. 681.

⁹⁸ R. ANDĚL – S. TECHNIK, *Český Dub*, s. 50.

⁹⁹ Tamtéž, s. 54.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 56.

¹⁰¹ Kronika Český Dub II. 1926–1935, SOkA Liberec, s. 463.

¹⁰² R. ANDĚL – S. TECHNIK, *Český Dub*, s. 59.

Po smrti F. Schmitta převzali vedení podniku v roce 1883 jeho zeťové Konrad Blaschka, sídlící v Českém Dubu, a Adolf Lössl, sídlící ve Vídni.¹⁰³

Firma se starala o sociální zajištění svých zaměstnanců. Existoval zde nemocenský a pomocný fond s důchodovým institutem. Obdobně jako firma Blaschka v Hodkovicích nad Mohelkou působila i tato firma jako zásadní germanizační prvek ve městě.

Nadešel rok 1893 a firma slavila padesát let od svého založení. „Textilka znamenala nesporně pro většinu obyvatel města jedinou možnost obživy a na prosperitě firmy byli závislí i zdejší živnostníci a obchodníci.“¹⁰⁴ Tovární objekty v Českém Dubu však již nebyly pro firmu F. Schmitt tak důležité jako Semilsko. Řeky u Semil měly totiž oproti Českému Dubu mnohé výhody, kterými byl větší prostor pro přístavby, laciný vodní zdroj v podobě řeky Jizery, výhodná železniční doprava atp.

„První etapa průmyslové revoluce skončila u firmy Schmitt v roce 1896, kdy došlo k elektrifikaci podniku.“¹⁰⁵

Závažné potíže nastaly firmě Schmitt po vzniku Československé republiky. Rozpadem Rakouska – Uherska totiž firma přišla o většinu svých zahraničních trhů. Získání nových odběratelů v poválečné době nebylo jednoduché, jelikož zastaralé technologie nedovolily, aby se firma rychle přizpůsobila kvalitě zahraniční konkurence. V továrně v Českém Dubu tak začala stagnace ve výrobě.

Následky války byly citelné i na počtu zaměstnanců před válkou a po ní. V dolení továrně bylo v roce 1914 655 stavů a zaměstnávala 1368 osob a v tiskárně látek, v hoření továrně, bylo ke stejnému roku zaměstnáno 171 osob a počet úřednictva byl 48 osob. Po válce v říjnu roku 1918 bylo zaměstnáno v dolení továrně 639 osob, v tiskárně 29 osob a úředníků zůstalo 31.¹⁰⁶ Počet zaměstnanců továrny se pak až do její likvidace v roce 1934 neustále snižoval.

Propouštění dělníků sebou přinášelo mnoho potíží. Například v roce 1922 si stěžovalo několik propuštěných dělníků na okresní politické správě, že firma nenahlásila jejich nárok

¹⁰³ R. ANDĚL – S. TECHNIK, *Český Dub*, s. 63.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 62.

¹⁰⁵ O. NEJEDLOVÁ, *Firma Franz Schmitt*, s. 2-3.

¹⁰⁶ Kronika Český Dub I. 1918– 1925, SOkA Liberec, s. 25.

na přiznání podpory v nezaměstnanosti.¹⁰⁷ O rok později probíhal v továrně mzdový spor, kvůli kterému probíhalo ve firmě šetření.¹⁰⁸

V roce 1923 probíhala elektrifikace města Českého Dubu, ve které se firma Schmitt hojně angažovala. „Firma Schmitt vyšla městu vstříc do té míry, že se zasadila u Liberecké elektrárenské společnosti, aby proud obcí spotřebovaný, byl této počítán jako velkokonsumentní – jako firmě samotné. Tím dostane se obci hned v prvních počátcích levnějšího proudu bez ohledu na množství spotřeby.“¹⁰⁹

V roce 1924 byla i přes velice špatnou situaci továrna v provozuschopném stavu, ale nepracovalo se v ní. Probíhalo zde šetření pracovních poměrů na základě několika stížností. Šetření nařídilo ministerstvo sociální péče. Firma přislíbila, že dělníky bez práce, kteří jsou odkázáni na podporu v nezaměstnanosti, o kterou by však mohli přijít, vezme zpět do práce.¹¹⁰ Další šetření kvůli stížnostem probíhalo ve firmě v roce 1929.

Během roku 1930 byla firma nucena neustále propouštět. Aby dělníci neodešli zcela s prázdnou, vydávala jim čestné uznání za dlouholetou službu a k tomu dávala peněžní obnos, jehož výše byla úměrná letům strávených v práci (bylo to více nebo méně než 200 Kč). Obchodní a živnostenská komora v Liberci k tomuto uznání připojila ještě diplom a bronzovou medaili.¹¹¹

Katastrofální byl pro textilní továrnu v Českém Dubu rok 1933, jelikož byla firma Schmitt nucena zavřít i poslední oddělení, ve kterých se pracovalo a bylo propuštěno posledních 150 lidí.¹¹² Od této chvíle začala likvidace závodů. „Firma G. Karpafen z Olomouce zakoupila od firmy Schmitt v Českém Dubu stroje a zařízení zdejší tkalcovny.“¹¹³ Od září roku 1934 do roku 1935 také probíhala likvidace některých objektů.¹¹⁴

¹⁰⁷ Kronika Český Dub I. 1918–1925, SOkA Liberec, s. 234.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 264.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 278.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 292–293.

¹¹¹ Kronika Český Dub II. 1926–1935, SOkA Liberec, s. 148.

¹¹² Tamtéž, s. 218.

¹¹³ Tamtéž, s. 335.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 335.

Během druhé světové války byly objekty bývalé továrny využívány pro zbrojní průmysl. Po znárodnění se v hoření továrně vyráběl nábytek, dnes ve zchátralých objektech, které si zachovaly podobu přibližně ze sedmdesátých let 19. století, působí firma specializovaná na výrobu kuchyňských linek. Dolení továrna byla více zasažena likvidací některých objektů. Po znárodnění získal tovární objekty n. p. Severka, později Automobilové opravárenské závody. Od roku 1992 se tu vyrábějí součásti vysokozdvížných vozíků a zemědělských strojů.

Ani tyto objekty tedy nesloužily textilnímu průmyslu, proto se jimi nebudu dále zabývat.

5.1 Franz Schmitt

Tento muž se narodil roku 1816 v Broumově jako syn penzionovaného vojáka, který si pronajal obchod s tabákem. Schmitt navštěvoval gymnázium v Broumově a později technickou vyšší školu v Praze. „Právě tam studoval na radu svého příbuzného Johanna Liebiega chemicko-technologické předměty, zejména techniku barvení, a pak se plně věnoval barvířským oborům, aby se připravil na své budoucí povolání.“¹¹⁵ Praxi v textilním průmyslu pak získal u Johanna Liebiega v Liberci jako praktický barvíř a u Konráda Blaschky v Hodkovicích. Poté začal podnikat v Českém Dubu.

Franz Schmitt byl velice podnikavým mužem. Kromě továrny v Českém Dubu založil v 50. letech pod názvem „Schmitt u. Esche“ v Žitavě nový podnik a v roce 1857–1862 založil několik výrobních objektů na Semilsku. „Celý tento textilní kombinát F. Schmitta byl kromě surovin zcela soběstačný a stal se vedle Liebiegových libereckých závodů druhým největším podnikem textilního oboru v severních Čechách.“¹¹⁶

Franz Schmitt se svým úsilím propracoval mezi přední podnikatele severních Čech. Za své zásluhy byl povýšen do šlechtického stavu a jmenován doživotním členem panské sněmovny.

Kromě továrních objektů vlastnila firma F. Schmitt v Českém Dubu více než padesát domů a její zástupci měli rozhodující vliv ve všech veřejných institucích ve městě.

¹¹⁵ F. Schmitt, GIO, s. 176.

¹¹⁶ O. NEJEDLOVÁ, *Firma Franz Schmitt*, s. 2.

F. Schmitt nebyl činný jen v průmyslu, ale také v kulturním životě. Podporoval mnoho spolků, jako například Deutscher Turnverein, založený v Českém Dubu v roce 1863. Podporoval také německé školství, roku 1872 totiž napomohl vzniku německé měšťanské školy a později i mateřské školky. Jeho nástupce Konrad Blaschka byl předsedou místního Deutscher Schulverein, který podporoval německé menšinové školství. „Vnější svěřením vlivu Schmittovy „dynastie“ bylo i přejmenování českodubských ulic v roce 1888, z nichž ty nejvýznamnější dostaly název podle některého člena jeho rodiny.“¹¹⁷ Díky těmto okolnostem byla Schmittova firma považována za germanizátorku Českého Dubu.

Za svoje zásluhy byl Franz Schmitt odměněn Řádem železné koruny III. třídy, čímž byl povýšen do šlechtického stavu a získal dědičné rytířské postavení. S novým postavením souviselo i povolání do panské sněmovny rakouské říšské rady.¹¹⁸

Franz Schmitt byl dvakrát ženat. Poprvé se oženil v roce 1844. Jeho první žena, rozená Ungrová, však zemřela a tak se v roce 1854 oženil podruhé, a sice s Idou Mittrich z Ostrirz. Jediný jeho mužský potomek zemřel v dětském věku v roce 1879. Proto se jeho nástupci stali manželé dcer.¹¹⁹

Franz Schmitt zesnul 25. dubna 1883.

5.2 Stavební vývoj továren F. Schmitt v Českém Dubu

5.2.1 Horní továrna

Zámecká čp. 41, čp. 44, Český Dub

Jako první z továren firmy F. Schmitt byla v Českém Dubu založena roku 1843 horní továrna. Vznikla z objektů, které již dříve sloužily textilnímu průmyslu a to konkrétně potisku látek. Tyto objekty nechala postavit firma Sluků na začátku 19. století. Byly to tři domy, kde bylo možné provozovat potisk, rytí tiskařských forem a samozřejmě sklady. K dispozici byla také sušárna a bělidlo.¹²⁰ Ve 30. letech byl zakoupen ještě jeden objekt. Jak tyto objekty vypadaly, to se mi nepodařilo zjistit.

¹¹⁷ R. ANDĚL – S. TECHNIK, *Český Dub*, s. 58.

¹¹⁸ F. Schmitt, GIO, s. 182.

¹¹⁹ pamětnice firmy F. Schmitt, inv. č 10, fond F. Schmitt, SOkA Liberec.

¹²⁰ Rudolf ANDĚL - Svatopluk TECHNIK, *Český Dub*, Ústí nad Labem 1991, s. 46

Koupí objektů F. Schmittem v roce 1843 začala etapa modernizace a úpravy objektů a jejich interiérů kvůli staronovému účelu, kterým byla tiskárna, barvírna a úpravna polovlněných látek. V pozdějších letech bylo zakoupeno několik dalších pozemků kolem horní továrny.¹²¹

Zřejmě nejstarší vyobrazení k této továrně (viz příloha č. 13.), které jsem našla, nebylo datováno. Můžeme na něm vidět dva třípodlažní objekty, jeden dvoupodlažní spojený s protější etážovkou spojovací chodbou ze dřeva. Objekty stojí kolem podlouhlého nádvoří. Tyto objekty byly zděné a měly pravděpodobně světlou omítku. Dále pak můžeme vidět kotelnu s komínem a další dva komíny a objekt skladu a kůlny ze dřeva. Zatím zde není jednopodlažní objekt, sloužící k výrobě forem.

Na vyobrazení z GIO (viz příloha č. 14.) je vidět pouze dvoupodlažní objekt a na něj navazující třípodlažní budova. V pozadí je vidět střecha druhého třípodlažního objektu a dva komíny. Úplně vepředu vpravo je pak patrný jeden z objektů dělnické kolonie, zvané Šestidomy.

O něco lépe je tovární areál patrný na vyobrazení z Heimatskunde des Reichenberger Bezirkes. Stadt und Land. II. Band, Reichenberg z roku 1898 (viz příloha č. 15.) Tovární komplex již má jen jeden komín a je zde jasně patrná nová jednopodlažní budova, kde probíhal tisk a výroba forem. Ostatní objekty zůstaly nezměněny. Vpravo je znázorněna dělnická kolonie Šestidomy. Plány na rozšíření z roku 1913 (viz příloha č. 16.) nebyly realizovány.

Dle situačního plánu (viz příloha č. 17.) se v celém areálu nacházelo celkem 19 objektů. Byly to ve dvou třípodlažních budovách tiskárny, truhlářská dílna, předpařovna, kanceláře, prostory pro rytí forem, atd. Ve dvoupodlažní budově barvírna a tiskárna, v jednopodlažním objektu sklad forem, na něm přístavba pro kreslení forem. Samozřejmě nechyběla strojovna a kotelna s komínem, napařovna, výdejna barev, sklad dřeva a další sklady, kuchyň, laboratoř a sociální zařízení pro pracovníky. Naproti kotelně přes cestu se nalézala vrátnice a sklady.

Dle dvou situačních plánů vzniklých po druhé polovině 30. let 20. století jsou tyto objekty v nezměněné podobě (viz příloha č. 18 a č. 19.). Po krachu firmy nebyla horní továrna

¹²¹ Zdeněk JODAS, *Český Dub a okolí na dobových obrázcích*, Praha 2009, s. 80.

na rozdíl od dolní továrny zasažená likvidací objektů. Při pohledu na dnešní stav (viz příloha č. 20.) je patrné, že budovy nebyly nijak výrazně změněny, zmizely pouze menší, většinou dřevěné objekty skladů.

5.2.2 Dolní továrna

Husova čp. 58, Český Dub

Roku 1849 zakoupila firma Schmitt další objekt, kterým byla přádelna J. Königa, ani ne deset let stará budova. Tím byla založena druhá továrna F. Schmitta v Českém Dubu, tzv. dolní továrna. Následujícího roku tato budova vyhořela a byla postavena znovu. Kromě budov využívaných k různým typům apretážních prací vznikla také budova mechanické tkalcovny.

Objekt dolní továrny sloužil ke zpracovávání ovčí vlny. Na vyobrazení Album der Industrie des Reichenberger Handelskammer-Bezirktes, které vzniklo v letech 1858–1862 (viz příloha č. 21. a č. 22), můžeme vidět nově vzniklý komplex několika budov, které jsou vystavěny okolo čtvercového nádvoří. Dominantou nádvoří byla třípodlažní etážovka sloužící později jako tiskárna. Tato třípodlažní budova byla opatřena věží, kde byly umístěny hodiny. Mezi další tovární budovy obklopující nádvoří patřil objekt výrobní haly se sdruženými okny a střešními světlíky sloužící zřejmě jako barvárna a dvě dvoupodlažní budovy. Nechyběla kotelná s komínem jako energetická jednotka. Mimo nádvoří stojí budova obdélníkového půdorysu s několika trojúhelníkovými štíty. Na konci tohoto objektu se nalézá zjevně dřevěná budova s komínem. Mimo čtvercové nádvoří stojí ještě jedna trojpodlažní budova se střešními světlíky a naproti této stavbě je zachycena nádrž s vodou.

V roce 1861 byla postavena plynárna (viz příloha č. 23.), která umožnila zavést v továrně plynové osvětlení. Plynárna samotná však v továrním areálu nestála, byla postavena až za silnicí, zřejmě z bezpečnostních důvodů. V roce 1868 byla plynárna ještě rozšířena.

Od konce 60. let, kdy byla upravena budova plynárny, nedošlo k žádným významným přístavbám ani přestavbám, tedy kromě přestavby komína a kotelny se strojovnou, čímž vznikl 75 metrů vysoký komín, který patřil k nejvyšším v celé monarchii.¹²²

¹²² Zdeněk JODAS, *Český Dub a okolí na dobových obrázcích*, Praha 2009, s. 83.

K významnějším stavebním úpravám došlo až v 80. letech, kdy byla vyprojektována zcela nová budova a tkalcovna s šedovou střechou. V 90. letech došlo k nejrůznějším vnějším i vnitřním renovacím kvůli vylepšení strojního vybavení, zároveň byl celý areál továrny elektrifikován.

Na vyobrazení, které jsem našla v SOkA Liberec a jež vzniklo zřejmě v roce 1892 (viz příloha č. 24.), je možné vidět nově vzniklé objekty. Blízko nádrže byla postavena nová čtyřpodlažní etážovka a k původní třípodlažní etážovce byla připojena nová jednopatrová budova. Na pravé straně za silnicí se nalézá objekt plynárny. Podél silnice stojí nově zbudovaná jednopatrová budova podlouhlého půdorysu. Je zde vidět i několik přístaveb, například k objektu s trojúhelníkovými štíty, k jednopatrovému objektu se sdruženými okny a k etážovce s věží. Nahrazena byla také stavba ze dřeva.

Na vyobrazení, které vzniklo v roce 1897 a bylo vytištěno v GIO (viz příloha č. 25.), můžeme jasně vidět nový halový objekt tkalcovny s šedovou střechou a znovu pozměněný tovární komplex. Budově stojící podél silnice bylo přidáno jedno patro a získala jemně zdobené průčelí, které se vymylo ostatním budovám se světlou jednobarevnou omítkou bez dekoru. Rovněž vzniklo několik dalších budov poblíž halové tkalcovny.

Na reklamním tisku vzniklém pravděpodobně na začátku 20. století (viz příloha č. 26.) je možné vidět celý komplex továrny v jeho největším rozsahu. Objekty kolem čtvercového nádvoří a komplex s trojúhelníkovými štíty byly přestavěny na haly s šedovými střechami. Vzniklo též několik nových budov kolem vodní nádrže a naproti ní byla vystavěna další hala s šedovou střechou.

Počátkem 20. století vznikl situační plán (viz příloha č. 27.), díky kterému je možné identifikovat objekty dle jejich funkce. Je na něm popsáno celkem 108 objektů. Mezi nejdůležitější patřila třípodlažní etážovka s věží, kde se nalézala tiskárna, druhá třípodlažní etážovka, kde byly situovány kanceláře a sklady, v přístavbě k této etážovce byla požární zbrojnice, v dvoupodlažní budově podél silnice sklady zboží a prostory pro rytí forem, v šedových halách za nádrží s vodou se nalézaly úpravny, sušárna, rozprašovna, tepelná lisovna, lisovna, ve čtyřpodlažní budově počesovna, v budovách kolem nádvoří prádelna a apretura, kotelná s komínem, barvírna a strojovna. Největší halou s šedovou střechou byla tkalcovna, v budovách vzniklých na místě objektu s trojúhelníkovými štíty se nacházely

přípravna barev, barvírna, bělidlo, sušárna, truhlářství, kůlna, sklady, kotoučová a rámová pila.

V letech 1907–1910 byla modernizována strojovna s kotelnou a také vystavěna budova pro akumulátor (viz příloha č. 28.). Další etapa přestaveb nastala roku 1919, kdy došlo k několika přístavbám i realizacím nových staveb, jejichž autorem byl architekt Emil Hausmann (viz příloha č. 29. a č. 30).

Dle dalšího plánu z roku 1925 (viz příloha č. 31.) je patrný téměř nezměněný rozsah továrního areálu. Firma se však již v té době začala potýkat s významnými problémy, které zapříčinily uzavření závodu a likvidaci některých objektů.

V roce 1940 se dle plánu dochovala jen část objektů (viz příloha č. 32.). Z budov kolem čtvercového nádvoří se nezachovala ani jedna, dokonce ani objekt trojpodlažní budovy s věží. Naopak zachovány byly objekty stojící kolem vodní nádrže a budova situovaná podél silnice. Zlikvidována byla také část objektu plynárny za silnicí. Rozsah likvidací je patrný v porovnání původního rozsahu objektů se stavem v roce 1945 (viz příloha č. 33.).

Dnes jsou v areálu bývalého čtvercového nádvoří dva halové objekty a vzniklo několik nových skladů a přístřešků. Vodní nádrž zmizela (viz příloha č. 34.).

6 Firma Rolffs & Cie. ve Frýdlantu

Firma Rolffs & Cie. byla založena v Německu v roce 1830 Christianem Gottliebem Rolffsem. Byla velice úspěšná a její výrobky značně oblíbené, hlavně v Habsburské monarchii. V roce 1882 ale byla upravena cla na textilní zboží mezi Rakouskem a Německem. Proto se firma ještě téhož roku rozhodla zřídit pobočku svojí továrny v Rakousku-Uhersku, přesněji ve městě Frýdlant v severních Čechách.

Byl vybudován komplex tiskárny u řeky Smědá, jejíž vody po celou dobu své existence a provozu továrna využívala a dodnes využívá jako průmyslové vody, a výroba byla zahájena již v roce 1883. Továrna se zaměřila na strojní potiskování ubrusů, šátků pro armádu a šatovek až v deseti barvách.

Firma Rolffs se tedy specializovala na výrobu šátků, které vyráběla již ve své mateřské továrně a které byly kvůli své značné oblíbenosti vyváženy do Rakouských zemí. Postupně však jejich obliba klesala a firma se musela zaměřit na výrobu oděvních tkanin.

Firma vlastnila potiskovací stroj Rouleaux, na kterém bylo možno tisknout od jedné až do osmi barev najednou.¹²³ Kromě potiskovacího stroje se ale stále část výrobků tiskla ručně pomocí dřevěných forem.¹²⁴

Firma se uchytila velice dobře, počet zaměstnanců vystoupal do začátku první světové války na 727 zaměstnanců¹²⁵. Své zastoupení měla v mnoha významných evropských městech, například v Athénách, Londýně, Hamburku, Paříži, Stockholmu, ale také v Alexandrii.

Firma Rolffs pečovala o své zaměstnance. Ve Frýdlantu postavila 32 obytných domů pro své zaměstnance a jejich rodiny. K továrnímu komplexu byla přistavěna vlastní podniková kuchyň a pro muže a ženy odděleně také jídelna.¹²⁶ Zajímavostí je, že továrna měla rovněž vlastní knihovnu, která pracovníkům po jejich pracovní době umožňovala odpočinek, poučení i pobavení. Pro dívky zaměstnané v továrně byl připraven jednou za týden dvě

¹²³ Rolffs & Cie., Kattun-Druckerei, Färberei und Appretur Friedland in Böhmen, Die Gross-Industrie Österreichs, Wien 1898, díl 4, s. 272. (dále Rolffs & Cie, GIO)

¹²⁴ Rudolf ANDĚL – Roman KARPAŠ a kol., *Frýdlantsko. Minulost a současnost kraje na úpatí Jizerských hor*, Liberec 2002, s. 92. (dále R. ANDĚL – R. KARPAŠ a kol., *Frýdlantsko*)

¹²⁵ Tamtéž, s. 92.

¹²⁶ Rolffs & Cie, GIO, s. 273.

hodiny dlouhý seminář s „průmyslovou učitelkou“. Dívky se tak mohly vzdělávat v pletení, šití a záplatování a vůbec ve všech ručních pracích.¹²⁷

V letech 1907–1908 došlo k prvním přestavbám. Tyto přestavby provedla stavební firma J. W. Roth Industriebau z lužického Neugersdorfu. Nejdůležitějším počinem této etapy přestaveb byla dostavba třípodlažní úpravný a barvírny, při níž bylo užito železobetonového skeletu.¹²⁸

Jako pro všechny textilní továrny, i pro tuto byla první světová válka katastrofou. Válka citelně narušila výrobu firmy. Došlo k propouštění, a to tak výraznému, že ve firmě zůstalo z původních 727 jen 193 zaměstnanců¹²⁹. Pracovalo se jen 3, maximálně 4 dny v týdnu. V této době se firma omezila pouze na tisknutí jednoduchých a málo pracných vzorů.¹³⁰

V roce 1923 proběhla v továrně stávka kvůli penzijnímu pojištění tiskařů. Stávku vedl Adolf Hausmann, který pracoval ve firmě jako tiskař od roku 1908.¹³¹ Další stávka proběhla v roce 1926 a bojovala za zvýšení platů pomocných dělníků. I tuto stávku vedl Adolf Hausmann. Obě stávky ale skončily neúspěšně. „Všichni dělníci byli propuštěni a zpět přijati jen ti, kteří nebyli organizováni v sociálně demokratické nebo komunistické straně a ti, kteří neorganizovali stávku.“¹³²

Konjunktura po polovině 20. let 20. století způsobila u firmy Rolffs oživení. To se nejvíce projevilo v roce 1929, kdy došlo u firmy Rolffs k založení akciové společnosti. Nejvíce akcií získal samozřejmě majitel firmy Keller (jméno špatně čitelné).¹³³ Kapitálově se účastnila Česká banka Union, která měla zástupce ve správní radě, Živnobanka, Libšátská tkalcovna dr. Karla Kramáře, která vlastnila 23 procent akcií, tkalcovna Ferdinanda Goldschmidta v Lázních Bělohrad, německý kapitál byl reprezentován textilním

¹²⁷ Rolffs & Cie, GIO, s. 273.

¹²⁸ Industriebau J. W. Roth & Co.: Projektbearbeitung und Ausführung von Industrie - Anlagen aller Art, Zittau asi 1915, s. 15.

¹²⁹ R. ANDĚL – R. KARPAŠ, *Frýdlantsko*, s. 92.

¹³⁰ Luboš DUSIL, *Rolffs & Cie, textilní tiskárna, úpravná a barevná Frýdlant v Čechách 1881–1949*, inventář ev. č. 3751, SOA Litoměřice, pob. Most 1978, s. 2. (dále L. DUSIL, *Rolffs & Cie*)

¹³¹ Tamtéž, s. 2.

¹³² Tamtéž, s. 2.

¹³³ výtah z obchodního rejstříku u krajského soudu v Liberci, inv. č. 1, sign 1b/1, sv. 1, fond Rolffs & Cie., SOkA Most.

továrníkem Theodorem Liebiegem z Liberce, který vlastnil 50 procent akcií.¹³⁴ Firma se od této chvíle nazývala Kattundruckerei, Färberei und Appretur Rolffs & Cie, Aktiengesellschaft in Friedland.¹³⁵

Posléze však přišla velká hospodářská krize, která přinesla kromě opětovného omezení výroby také snížení akciového kapitálu na polovinu.¹³⁶ V této krizové době však došlo k další etapě přestaveb, které prováděl liberecký stavební inženýr Oldřich Huber, a kdy vznikla secesní hala strojovny s turbosoustrojím.

Kolem 6. 10. 1938 byla továrna firmy Rolffs na několik dní uzavřena, stejně jako všechny ostatní německé závody. Toto uzavření továren bylo součástí oslavy osvobození Němců a příjezdu Adolfa Hitlera do pohraničních oblastí Československé republiky.¹³⁷ „Po zabrání pohraničních oblastí v roce 1938 byl v továrně ustanoven nucený správce („Treuhänder“), který předal celou továrnu do majetku firmy Johann Liebieg se sídlem v Liberci.“¹³⁸ Všichni akcionáři židovského původu se museli vzdát svých akcií.

V průběhu druhé světové války pracovaly v továrně ženy ze zabraných území Sovětského svazu. Mezi léty 1945 a 1946 firma velice silně pocítila uhelnou krizi. Zaměstnanci firmy ji řešili tak, „že vyjížděli na Mostecko, aby si potřebné uhlí sami nakopali.“¹³⁹

Továrny firmy Rolffs se jako průmyslového podniku s německým vlastníkem velice citelně dotkl dekret z 19. 5. 1945 o neplatnosti některých majetkoprávních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů. Do firmy měl být jmenován český národní správce, který měl být jmenován národními výbory – a to buď ONV (okresní národní výbor), jenž měl na starost podniky s počtem zaměstnanců do 300, nebo ZNV (zemský národní výbor), který se měl starat o největší podniky. U firmy Rolffs došlo ke zkřížení těchto kompetencí, jelikož se sem hned po válce vrátil předválečný český ředitel ing. Vodsed'álek, synovec politika

¹³⁴ L. DUSIL, *Rolffs & Cie*, s. 2.

¹³⁵ Auszug 13.1 1939, inv. č. 1, sign 1b/1, sv. 1, fond Rolffs & Cie., SOkA Most.

¹³⁶ R. ANDĚL – R. KARPAŠ, *Frýdlantsko*, s. 92.

¹³⁷ Tamtéž, s. 136.

¹³⁸ L. DUSIL, *Rolffs & Cie*, s. 2.

¹³⁹ R. ANDĚL – R. KARPAŠ, *Frýdlantsko*, s. 149.

Karla Kramáře a druhého největšího akcionáře firmy, a okresní správní komise ho potvrdila jako českého národního správce. Krátce na to se však objevil ještě jeden český národní správce, ing. Viták, který byl jmenován ZNV v Praze.¹⁴⁰ Českým národním správcem se nakonec stal ing. Viták, jelikož ing. Vodsedálek byl zatčen pro údajnou kolaboraci s Němci, které se měl za války dopustit v Libštátě, a po čtrnácti dnech se v cele oběsil.

V roce 1946 byl závod v rámci dekretu o znárodnění začleněn do národního podniku Textilní tiskárny, úpravny a barevny se sídlem ve Dvoře Králové nad Labem. V továrně se vyráběly dámské bavlněné, hedvábné a směsové šatovky a flanely na košile a pyžama.¹⁴¹

K velké přestavbě došlo v letech 1965–1966, kdy byla za provozu vybudována nová varna barev s laboratoří a nové oddělení filmového tisku. Podnik měl svoji mateřskou školku a lékařskou ordinaci.¹⁴²

Od této etapy modernizace, kdy vzniklo oddělení filmového tisku, se tkaniny upravované tímto způsobem stávaly stále populárnějším zbožím. V 80. letech byly jednou ze specialit závodu spolu s potištěnými šátky, určenými převážně na export. Vyvážely se i zimní druhy počesaných tkanin, viskózová, bavlněná a hedvábná stříž.¹⁴³

K 1. 4. 1992 vznikla ze závodu státního podniku Tiba Dvůr Králové Tiskárna textilu Frýdlant, a. s. Od 1. 7. 1995 ji získala akciová společnost Slezan Frýdek-Místek jako závod 10., kde pokračoval v produkci tradičního sortimentu až do roku 2009.

Od r. 1995 došlo postupně k výměně strojního parku, který umožnil potisk tkanin do šíře 2 850 mm. Byla vybudována nová šablonárna pro výrobu rotačních šablon galvanou způsobem pro různé raporty a šířky šablon.¹⁴⁴

¹⁴⁰ R. ANDĚL – R. KARPAŠ, *Frýdlantsko*, s. 155.

¹⁴¹ R. ANDĚL – R. KARPAŠ, *Frýdlantsko*, s. 92

¹⁴² Tamtéž, s. 92

¹⁴³ Tamtéž, s. 92

¹⁴⁴ Tiskárna textilu Frýdlant [online]. [cit. 2010-24-06]. Dostupné z WWW: <<http://www.slezanfm.cz/tiskarnatextilufrydlant.htm>>

6.1 Stavební vývoj továrny Rolffs & v Cie. ve Frýdlantu

Tovární čp. 669, Frýdlant

Během let 1882–1883 Byl vybudován na okraji města Frýdlant komplex továrních budov u řeky Smědá. Tento komplex se posléze stal základem k jihozápadní průmyslové zóně města.

Jelikož měla již zavedená a úspěšná firma Christiana Gottlieba Rolffse značný kapitál, mohla si dovolit postavit najednou všechny potřebné objekty pro výrobu potištěného zboží. Vzniklý tovární komplex se sestával z několika etážových budov a několika halových objektů s šedovými střechami. Kromě základních budov sloužících výrobě – v tomto případě se jednalo o tiskárnu a barevnu, vznikly i objekty, popřípadě byly vyčleněny prostory pro vedlejší, nicméně stejně důležité činnosti. Mezi takové patřily prádelna, sušárna, bělidlo, varna, šablonárna, nebo úpravna. Celý komplex byl doplněn o skupinu doprovodných a pomocných staveb, jako jsou sklady pro suroviny potřebné k výrobě i k provozu továrny, sklady pro hotové zboží a samozřejmě jednoúčelová budova, sloužící jako energetická jednotka, v tomto případě kotelná s komínem. Zajímavostí frýdlantské továrny je fakt, že k továrnímu komplexu byla přistavěna nejen podniková kuchyň a pro muže a ženy odděleně jídelna, ale také tovární knihovna. Bohužel jsem nenalezla žádný situační plán, kde by byly jednotlivé objekty přesně popsány. Protipožární ochrana byla zajištěna sprinklerovou věží, která je jasně patrná na vyobrazení z GIO (viz příloha č. 35.).

Etážové i další budovy byly postaveny ve více méně jednotném stylu, který by bylo možno zařadit k historismu. Etážové budovy měly litinový skelet, jejich vnější obvodové konstrukce byly cihelné. Fasády jednotlivých objektů byly buď jen cihelné, nebo byly členěny cihelnými lizénami ve světlé omítce. Dodnes zachovaná sprinklerová věž, která je nad hlavní budovou tiskárny, měla a má také cihlovou obvodovou konstrukci bez omítky.

Na vyobrazení z GIO můžeme dále vidět budovu, která dnes slouží jako obytná a stojí naproti vrátnici. Svým architektonickým rázem se od ostatních budov výrazně liší.

V letech 1907–1908 došlo k prvním přestavbám. Tyto přestavby provedla stavební firma J. W. Roth Industriebau z lužického Neugersdorfu. Nejdůležitějším počinem této etapy přestaveb byla dostavba třípodlažní úpravní a barvírny, při níž bylo užito železobetonového skeletu. Několik řad sloupů tak rušilo zcela volný prostor nově vzniklé etážovky (viz příloha č. 36.)

V roce 1930 k další etapě přestaveb, které prováděl liberecký stavební inženýr Oldřich Huber (viz příloha č. 37.), a kdy vznikla secesní hala strojovny s turbosoustrojím, která stojí vedle původní kotelny. Tato hala se dochovala dodnes v téměř původním stavu. Dle plánu z roku 1930 (viz příloha č. 38.) bylo přistavěno několik pomocných objektů a došlo i k úpravě hlavních objektů tiskárny.

K další velké přestavbě došlo v letech 1965–1966, kdy byla za provozu vybudována nová varna barev s laboratoří a nové oddělení filmového tisku. Podnik měl svoji mateřskou školu a lékařskou ordinaci.¹⁴⁵

Od r. 1995 došlo postupně k výměně strojního parku, která umožnila potisk tkanin do šíře 2 850 mm. Byla vybudována nová šablonárna pro výrobu rotačních šablon galvanickým způsobem pro různé raporty a šířky šablon.¹⁴⁶

Dnešní podoba továrny vypovídá o tom, že došlo k mnoha změnám v technologiích výroby (viz příloha č. 39.). Etážové budovy zůstaly povětšinou v původním stavu, zato halové objekty byly značně změněny nebo nahrazeny zcela novými konstrukcemi. Bylo zbouráno několik objektů stojících poblíž kotelny, naopak vzniklo několik nových budov nebo přístřešků pro sklady.

¹⁴⁵ Rudolf ANDĚL – Roman KARPAŠ a kol., *Frýdlantsko. Minulost a současnost kraje na úpatí Jizerských hor*, Liberec 2002, s. 92.

¹⁴⁶ Tiskárna textilu Frýdlant [online]. [cit. 2010-24-06]. Dostupné z WWW: <<http://www.slezanfm.cz/tiskarnatextilufrydlant.htm>>

7 Firma Karel Kopal v Přepěřích

Zakladatel této továrny, Karel Kopal, byl na konci 19. století majitelem obchodu se smíšeným zbožím v Turnově. Jeho obchodu se velice dařilo, čímž získal dostatečný kapitál, aby mohl koupit a nechat přestavět vyhořelý panský mlýn v nedalekých Přepěřích.

Panský mlýn vyhořel v dubnu roku 1884. Od té chvíle až do roku 1899, kdy byl ve veřejné dražbě v Turnově prodán „vídeňské akciové společnosti für elektrische Industrie in Wien“¹⁴⁷, již poškozený mlýn, nazvaný místním kronikářem „shořelou sutinou“, chátral a jeho neudržovaný jez byl značně poškozen několika povodněmi. Gesellschaft für elektrische Industrie in Wien opravila jez, s opravou, respektive stavbou mlýna však již nezačala. Dne 3. 12. totiž prodala mlýn Karlu Kopalovi. „koupě tato do českých rukou zachránila zdejší kraj od germanizace.“¹⁴⁸ Karel Kopal začal se stavbou nového mlýna krátce po odkoupení, hned v roce 1905. Mlýn byl dokončen a jeho provoz byl spuštěn 15. 3. 1906, čímž byl obnoven „ruh bývalého starobylého mlýna i obce“.¹⁴⁹

Karel Kopal byl muž velice podnikavý, a tak současně s opravou mlýna a zřízením pekárny se rozhodl vystavět mechanickou tkalcovnu. Dostatečný pozemek pro výstavbu tkalcovny si zajistil koupí části zahrady z vedlejšího pozemku čp. 20. Továrna – automatický mlýn a mechanická tkalcovna a šlichtovna, byla uvedena do zkušebního provozu 12. 11. 1906.¹⁵⁰ Továrna měla od počátku elektrický pohon, ač využívala i energii ze mlýna. „Je pochopitelné, že nová továrna znamenala pro obec velmi mnoho, neboť řada lidí zdejších i okolních našla zde svoji obživu.“¹⁵¹

V továrně se pracovalo na 320 stavech různých typů a šířích. Vyrábělo se zde molino, kepr, satény a sypkoviny ve dvou šířích. Počet zaměstnanců kolísal mezi 100 a 150, jelikož provoz v továrně odpovídal poptávce tuzemských odběratelů po zboží.

Závod se zpočátku sestával z tkalcovny a přípravní, kde se nacházely soukací stroje na kotoučové cívky a dvě snovadla. V roce 1908 byla zřízena šlichtovna, do té doby byly našlichtované osnovy dováženy z továrny v Lišném. Továrna Karla Kopala prodávala své

¹⁴⁷ výpis z kroniky Přepěře, inv. č. 89, sig. VI/22, fond Votoček Václav 1927–2006, SOkA Semily.

¹⁴⁸ Tamtéž.

¹⁴⁹ Tamtéž.

¹⁵⁰ zpráva z roku 1968, inv. č. 89, sig. VI/22, fond Votoček Václav 1927–2006, SOkA Semily.

¹⁵¹ výpis z kroniky Přepěře, inv. č. 89, sig. VI/22, fond Votoček Václav 1927–2006, SOkA Semily.

výrobky obchodníkům, ale vlastnila i tovární prodejnu. Součástí továrny byla nejen prodejna, ale i hospodářství, mlýn s malou vodní elektrárnou a cihelna.¹⁵²

Ve třicátých letech byl prosperující podnik rozšířen o kruhovou cihelnu při cestě z Přepěř do Lažan.¹⁵³ V této době také vystřídal svého otce na postu majitele Karel Kopal ml., který ve firmě pracoval a měl tak mnoho zkušeností.

V roce 1942 byl instalován v kotelně parní kotel Praga.¹⁵⁴

Po roce 1945 se zde vyrábělo obuvnické molino a kepr pro firmu Baťa. Roku 1947 bylo vyměněno několik stavů a začaly se tkát pestré šatovky a košiloviny. Mezi léty 1945–1946 byla postavena nová budova skladu na přízi a garáž pro nákladní auto. V budově mlýna byla v této době v provozu vodní turbina s poměrně malým výkonem a sloužila prakticky pouze pro pohon mlecích strojů. Nové soustrojí turbíny zde bylo až od roku 1947. V tkalcovně se krátce před znárodněním vyrábělo výhradně rezné zboží „a to z velké části ve mzdě pro Baťu, jen malý podíl byl pro přímé odběratele obchodní“¹⁵⁵ V době znárodnění bylo v provozu už jen asi 120 stavů v jedné směně.

15. 10. 1946 nastoupil do továrny jako nový ředitel Josef Suchomel, který zde působil do července roku 1966.¹⁵⁶

Svůj účel mechanické tkalcovny plnila továrna do 1. 1. 1948, kdy byl podnik znárodněn a budovu získaly Pojizerské bavlnářské závody Semily a od roku 1968 pak Kolora. Při znárodnění byl vyčleněn automatický mlýn, který náležel továrně již od jejího založení a byl předán národnímu podniku Východočeské mlýny¹⁵⁷. Již v roce 1948 začala postupně reorganizace výroby. „Koncem roku 1949 se projednává s PŘ v Semilech rekonstrukce celého

¹⁵² Kopie článku 75 let závodu v Přepěřích z roku 1981, inv. č. 89, sig. VI/22, fond Votoček Václav 1927–2006, SOkA Semily.

¹⁵³ *Historie a současnost podnikání na Jilemnicku, Semilsku a Turnovsku, Žehušice 2004, s. 192. (dále Historie a současnost podnikání)*

¹⁵⁴ zpráva z roku 1968, inv. č. 89, sig. VI/22, fond Votoček Václav 1927–2006, SOkA Semily.

¹⁵⁵ zpráva z 23. 1. 1968, inv. č. 89, sig. VI/22, fond Votoček Václav 1927–2006, SOkA Semily.

¹⁵⁶ zpráva z roku 1968, inv. č. 89, sig. VI/22, fond Votoček Václav 1927–2006, SOkA Semily.

¹⁵⁷ zpráva z 23. 1. 1968, inv. č. 89, sig. VI/22, fond Votoček Václav 1927–2006, SOkA Semily.

závodu. Bylo rozhodnuto vybudovat závod jako automatickou tkalcovnu s vlastní moderní přípravnou a šlichtovnou.¹⁵⁸

Do let 1950–1951 byla plně zrekonstruována betonová podlaha v tkalcovně i přípravně, zřízeno sociální zařízení, šatny a umývárny pro zaměstnance, kancelář přípravy, byl zřízen i nový sklad náhradních dílů a pomocného materiálu s místností pro skladníka, nový sklad na přízi, čistírna režného zboží s menším skladem a spojovací chodbou. Ve staré budově skladu a konírny byla zřízena závodní kuchyň, jídelna, truhlárna, strážnice (vrátnice) a místnost pro první pomoc. V celém areálu byla zavedena pitná voda. Byla opravena šedová střecha. V této době byla vrácena do vlastnictví PBZ (Pojizerské bavlnářské závody) budova mlýna, v jejíchž patrech byly zřízeny sklady na obilí. V čp. 24 vedle mlýna byly zřízeny kanceláře.

Roku 1954 byla dokončena budova (včetně vtokového zařízení) pro novou turbínu, která byla nainstalována o rok později. Roku 1956 byl opraven jez, díky čemuž byl ještě zvýšen výkon turbíny.

Od roku 1956 se zde prováděly zkoušky s tkaním lůžkovin, které se ještě téhož roku stávají hlavním výrobním artiklem. Zboží je již převážně upravováno v jiných závodech, nicméně roste zájem o zboží i v zahraničí a to jak o bílé, tak barevné atlasgrádly. Nárůst zájmu byl tak vysoký, že již v roce 1957 šlo již 80% výroby na export.¹⁵⁹ Zájem o lůžkoviny byl tak vysoký, že v pozdějších letech nemohla roční výrobní kapacita ani zdaleka postihnout poptávku.¹⁶⁰ To bylo jednou z příčin velké modernizace továrny na začátku 70. let.

Roku 1959 byla zbourána stará budova kotelny i komín a na jejím místě postavena nová budova, která byla dokončena roku 1960 a byl do ní pořízen nový kotel Roučka s 60m² výhřevní plochy (starý kotel Praga sloužil jako rezervní). Roku 1960 byl také postaven nový komín, jehož výška dosahovala 30 metrů.

Roku 1964 byla upravena místnost pro novou šlichtovnu a zakoupen nový stroj ze SSSR. Další významnou úpravou bylo vyasfaltování dvora a zavedení ústředního topení.

¹⁵⁸ zpráva z 23. 1. 1968, inv. č. 89, sig. VI/22, fond Votoček Václav 1927–2006, SOkA Semily.

¹⁵⁹ Pasport KDZ Kolora 06 Přepěře, inv. č. 89, sig. VI/22, fond Votoček Václav 1927–2006, SOkA Semily.

¹⁶⁰ Kopie článku 75 let závodu v Přepěřích z roku 1981, inv. č. 89, sig. VI/22, fond Votoček Václav 1927–2006, SOkA Semily

V roce 1966 přebíral funkci ředitele závodu Jiří Rössler, který vystřídal Josefa Suchomela.

Během let 1966 – 1967 bylo ve tkalcovně i přípravně místo žárovkového osvětlení nainstalováno zářivkové. Dále byly upraveny místnosti v bývalé staré šlichtovně a zámečnické dílny a to tak, že bývalá šlichtovna byla upravena pro navádírnu, a paprskárnu. Došlo také k výměně transformátoru.

Nových střeš se továrna dočkala až v roce 1970 – místo původní střechy byla postavena skořepinová střešní konstrukce bez podpěrných sloupů. Mezi léty 1970–1974 došlo tedy ke druhé výrazné rekonstrukci závodu. Bylo provedeno mnoho vnitřních úprav, jako jsou výměna podlah, řešení klimatizace nebo mistroven a byl vyměněn i strojový park, včetně šlichtovacího a postřihovacího stroje.¹⁶¹ Veškeré rekonstrukční práce probíhaly za plného provozu továrny.¹⁶² Díky rekonstrukci byla výroba téměř zdvojnásobena. Roku 1971 došlo k poruše na jezovém tělese, kdy se „voda valila průrvou a zastavila se tedy i turbína...náhon se změnil v semeniště hmyzu a odpadků, poklesla voda ve studních, nastal sesuv břehů jak kolem závodu, tak i v náhonu...“¹⁶³ což zapříčinilo odstavení závodní elektrárny. Odstavení trvalo několik let, jelikož se vedení Kolory, okresní orgány, NV a stranická organizace v obci nemohly dohodnout, zda dojde k pouhé rekonstrukci nebo bude postavena zcela nová stavba. Tato takřka patová situace byla vyřešena až roku 1978, kdy přezval opravu jezu n. p. Vodní stavby Teplice, středisko Turnov. O opravu turbíny se zasadila samotná Kolora a to v době, kdy vyšel v Rudém právu článek „Malé vodní elektrárny mají zelenou“, který informoval o usnesení vlády.¹⁶⁴

V roce 1976 se továrna konečně dočkala i vnějších stavebních úprav. V budově tkalcovny byla vyměněna okna, byla omítnuta. Zadní trakt závodu získal nové oplocení. Proběhla akce „Boční přístavba“, při které byly dokončeny mistrovny a strojovny nových klimatizací na nově zakoupených pozemcích na severní straně závodu.¹⁶⁵ V roce 1977 bylo

¹⁶¹ Pasport KDZ Kolora 06 Přepěře, inv. č. 89, sig. VI/22, fond Votoček Václav 1927–2006, SOkA Semily.

¹⁶² článek Vývoj závodu Kolora Přepěře po roce 1945, inv. č. 89, sig. VI/22, fond Votoček Václav 1927–2006, SOkA Semily.

¹⁶³ článek Energie ze 76. kilometru Jizery, inv. č. 89, sig. VI/22, fond Votoček Václav 1927–2006, SOkA Semily.

¹⁶⁴ Tamtéž.

¹⁶⁵ Pasport KDZ Kolora 06 Přepěře, inv. č. 89, sig. VI/22, fond Votoček Václav 1927–2006, SOkA Semily.

„svépomocí prováděno omítnutí bývalého mlýna, výměna oken, opravy zdiva a střechy“¹⁶⁶ Střechy se opravovaly zároveň nad čistírnou rezného zboží, garážemi, jídelnou, truhlárnou a vrátnicí. Mezi nové objekty patří sklad CO.

V roce 1978 došlo k další úpravě bývalého mlýna. Byl zde totiž vybudován nákladní výtah ve skladech všech 4 podlaží bývalého mlýna. Byla také zahájena oprava jezu a břehů, která byla provázena akcí „oprava a zpevnění břehů“¹⁶⁷. Roku 1979 se sklady v mlýně dočkaly nových podlah. V téže roce byla zahájena oprava kotelny, která byla vrácena do provozu již v roce 1980, kdy byla zase zahájena oprava závodní vodní elektrárny a elektrorozvodny. Oprava byla dokončena roku 1981 a byla uvedena do provozu po deseti letech (1971 – protržení jezu)

Od roku 1970, po výměně strojového parku, byl snížen počet zaměstnanců na 139, v roce 1980 pak 142.

V roce 1970 zřízena závodní škola práce, kde bylo možno získávat kvalifikaci a proškolovat se.

V roce 1983 byla přemístěna vrátnice ke vchodu do závodu, „započato s instalací nové truhlárny, skladu CO a požární zbrojnice. Započata adaptace jídelny a kantýny. Všechny tyto úpravy byly dokončeny v roce 1984.“¹⁶⁸ V roce 1984 byl také oplocen celý areál továrny. Navíc byl zakoupen pozemek pro výstavbu čistírny odpadních vod.

7.1 Karel Kopal st.

Byl velice významným podnikatelem Turnovska. Z původního povolání účetního se postupně propracoval na majitele obchodu se smíšeným zbožím v Turnově. Jeho obchod byl úspěšný a dařilo se mu natolik, že se rozhodl podnikat dál. Jak již bylo zmíněno, roku 1904 zakoupil na břehu Jizery trosky vyhořelého mlýna. Tento mlýn znovu vybudoval a také zmodernizoval. Během práce na mlýnu však započal s mnohem významnějším počinem, čímž

¹⁶⁶ Pasport KDZ Kolora 06 Přepěře, inv. č. 89, sig. VI/22, fond Votoček Václav 1927–2006, SOkA Semily.

¹⁶⁷ Tamtéž.

¹⁶⁸ Tamtéž.

byla výstavba malé mechanické tkalcovny se stroji na samostatný pohon. „Podnik se stal jediným svého druhu na celém Turnovsku.“¹⁶⁹

Mimo svoji podnikatelskou činnost byl však i velice občansky aktivním mužem. Několik let byl náčelníkem místních hasičů a v jednom období působil také jako starosta obce Přepere. Jako vlastník mlýna se stal funkcionářem ve společenství mlynářů a v Agrárnické komoře.¹⁷⁰

V roce 1938 K. Kopal starší předčasně umírá. Z jeho dětí je třeba zmínit dcery Marii a Annu, „která jako první žena získala na pražské univerzitě titul doktora filosofie, a syna Karla, který se stal jeho nástupcem ve vedení podniku.“¹⁷¹

7.2 Karel Kopal ml.

Karel Kopal ml. se narodil v roce 1904. Ještě předtím, než převzal továrnu po svém otci v roce 1938, působil v ní jako prokurista.¹⁷² „Nový nástupce ještě stačí zmodernizovat zařízení tkalcovny a obnovuje vyhořelou cihelnu.“¹⁷³ Čekalo ho velice těžké válečné období, které však nakonec celá rodina přečkala bez významnějších postihů. Ty přišly až po roce 1946, kdy byla celá rodina postižena – obě sestry byly „odsunuty“ z Prahy jako nepohodlné osoby. Továrna byla znárodněna a rodinný majetek přešel pod státní správu.

Karel Kopal ml. pomáhal svým sestrám, ale i dalším komunistickým režimem postiženým, a tak byl souzen „v zinscenovaném soudním procesu obviněn z přípravy protistátního spiknutí s šestnáctičlennou skupinou kolem bývalého poslance národně socialistické strany Emila Weilanda z Liberce.“¹⁷⁴ Jeho manželka a děti byly vystěhovány z bytu ve mlýně do jednoho z činžovních bytů, který pro své zaměstnance nechal vystavět Karel Kopal starší.

¹⁶⁹ *Historie a současnost podnikání*, s. 191.

¹⁷⁰ Jaromír HUML, *Karel Kopal*, in: *Z Českého ráje a podkrkonoší* č. 14, Semily 2001, s. 262. (dále J. HUML, *Karel Kopal*)

¹⁷¹ Tamtéž, s. 262.

¹⁷² *Historie a současnost podnikání*, s. 192.

¹⁷³ J. HUML, *Karel Kopal*, s. 262.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 263.

Karel Kopal ml. byl odsouzen za velezradu a vyzvědačství v roce 1950 Státním soudem k trestu těžkého žaláře na dobu 18 roků, ke konfiskaci celého majetku a k pokutě 80 tisíc Kčs. Propuštěn byl v roce 1959, prošel si několika věznicemi a pracovními tábory. Když se vrátil do Přepěř, pracoval jako dělník ve skladu, zatímco jeho žena Marie pracovala po celou dobu jeho věznění i poté jako tkadlena v jejich „vlastní vyvlastněné továrně“.¹⁷⁵

Karel Kopal ml. umírá v roce 1984 v psychiatrické léčebně v Horních Beřkovicích, kde prožil poslední tři měsíce svého života kvůli zlým zkušenostem z období výslechů a vězněním narušené nervové soustavy.

V roce 1987 se zabil vlastní rukou jeho syn a o rok později zemřela i jeho dcera. „Rod Kopalových, který se vyznačoval velikou pílí, pracovitostí, veřejnou činností i odporem proti zlu a násilí, vymírá po meči i po přeslici.“¹⁷⁶

V roce 1990 bylo rozhodnuto o rehabilitaci Karla Kopala. Jediný z rodiny, kdo se dočkal ospravedlnění Karla Kopala ml., byla jeho manželka Marie, která zemřela roku 1993.

7.3 Stavební vývoj továrny Karel Kopal v Přepěřích

Přepěře čp. 24

Továrna Karla Kopala, situovaná vedle kostela sv. Jakuba, vznikla na břehu řeky Jizery přestavbou mlýna a postavením mechanické tkalcovny v letech 1905–1906. Kromě těchto objektů byla vybudována také jednoúčelová energetická jednotka s komínem.

Tak vznikl halový objekt s okny a sedlovými střešními světlíky, kde se nacházela tkalcovna a přípravná. V roce 1908 byla zřízena ještě šlichtovna. Továrnu v této podobě můžeme vidět na vyobrazení z alba Český průmysl textilní slovem i obrazem od J. Preisse (viz příloha č. 40.).

Továrna v této podobě fungovala do 40. let 20. století. V letech 1945–1946 byla totiž postavena nová budova skladu na přízi a garáž pro nákladní auto. V roce 1948 začala reorganizace výroby, která dala podnět na začátku 50. let k rekonstrukci interiérů i exteriérů

¹⁷⁵ Jaromír HUML, *Karel Kopal*, s. 264.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 264.

a bylo zřízeno několik nových skladů na náhradní díly, přízi, dále sklad u čistírny rezného zboží a sklady na obilí v budově mlýna a nové kanceláře. Z původního skladu a konírny se stala závodní kuchyň, jídelna a truhlářská dílna.

V polovině 50. let byl upraven jez, vtokové zařízení a dokončena budova pro novou turbínu. Největší změna pro tovární areál nastala v roce 1959, kdy byla zbourána budova kotelny i s komínem a postavena nová (viz příloha č. 41.). Nový komín stál na jiném místě než původní a dosahoval výše 30 metrů.

V 60. letech docházelo jen k dílčím úpravám interiérů, zato v první polovině 70. let došlo kvůli instalaci nových výkonnějších strojů k rekonstrukci závodu, převážně interiérů. Hlavně byla zrekonstruována střecha použitím skořepinové střešní konstrukce bez podpěrných sloupů.

Vnějších úprav se továrna dočkala až v druhé polovině 70. let, kdy došlo k výměně oken a objekt mechanické tkalcovny a mlýna byl omítnut. V rámci akce „Boční přístavba“ byly dokončeny mistrovny a strojovny nových klimatizací. Dále byly opraveny střechy nad čistírnou rezného zboží, garážemi, jídelnou, truhlárnou a vrátnicí. Na konci 70. let došlo k úpravě bývalého mlýna a jezů.

Na začátku 80. let byla opravena vodní elektrárna a elektrorozvodna a došlo k několika dalším adaptacím.

Dnes můžeme tovární areál vidět v téměř nezměněné podobě (viz příloha č. 42.).

Závěr

Ve své bakalářské práci jsem se snažila popsat vznik, vývoj a v některých případech i zánik objektů textilních továren v Libereckém kraji. V průběhu popisovaného období se v rámci výstavby, případně oprav a rekonstrukcí maximálně využívalo stávajících poznatků v oblasti stavebnictví, s přihlédnutím k architektonickým trendům, poplatným době. Díky tomuto faktu byly více méně všechny objekty v architektonickém slohu, jenž je považován za typický pro středoevropské prostředí, a který se vyznačuje užitím omítaných fasád – u továren v Českém Dubu, Hodkovicích n. M. a v Přepelčích, popřípadě kombinací omítaného zdiva s prvky z režného zdiva – u továrních objektů ve Frýdlantu. Setkáme se však i s fasádami z neomítaných cihel – ve Frýdlantu. Důkazem využití nejmodernějších poznatků ve stavebnictví je existence přízemních hal u všech továren.

Trendům doby také odpovídalo umístění továren do měst. Továrna firmy Rolffs & Cie. ve Frýdlantu, K. Blaschka v Hodkovicích n. Mohelkou, K. Kopal v Přepelčích a dolní továrna firmy F. Schmitt v Českém Dubu byly umístěny spíše na okraji měst a obcí, zato druhá českodubská továrna – horní továrna byla situována poblíž centra.

Také ve výrobě byly uplatňovány nejmodernější poznatky především technik při zpracování surovin, výrobě a úpravě látek. Postupem doby tak docházelo vlivem změn technologií výroby, popřípadě druhů vyráběných tkanin, k nutné úpravě továrních budov.

Tovární areály vznikaly u nových firem postupně, ruku v ruce s úspěšností jednotlivých podniků. To můžeme vidět u továrny K. Blaschka a obou továren F. Schmitt, které se z továrny o malém počtu objektů, jež bychom spočítali na prstech jedné ruky, proměnily v tovární areály o několika desítkách budov. Jinak tomu bylo u továrny firmy Rolffs & Cie. ve Frýdlantu, protože byla již zaběhlou a úspěšnou firmou, a tak měla dost finančních prostředků na výstavbu všech potřebných objektů ve frýdlantské továrně. Velká část továrního areálu firmy Rolffs & Cie. tak vznikla více méně najednou. Podobně tomu bylo u firmy K. Kopal, kde hlavní objekty přepelčské továrny vznikly naráz a nejdůležitější stavební realizace a úpravy se týkaly pouze objektů s pomocnou funkcí. Je to způsobeno tím, že obě továrny vznikly až ke konci 19. nebo dokonce až na začátku 20. stol, tedy v době modernějších technologií a nároků na speciální provozy.

Pro výrobně – technické stavby nastaly nejradikálnější změny po roce 1948, kdy po znárodňování dostaly nové majitele a mnohdy i nové funkce nesouvisející s původním

primárním účelem staveb. Tak tomu bylo u továren v Hodkovicích n. M. a Českém Dubu. Kvůli zavedení nových technologií došlo dost často až k devastujícím zásahům do továrních areálů a jejich objektů. Úpravy budov byly navíc prováděny bez jakéhokoliv citu k architektonickému vzhledu budov. Takové změny můžeme vidět u továrny K. Blaschka v Hodkovicích n. M. a u dolní továrny F. Schmitt v Českém Dubu. Naproti tomu továrny ve Frýdlantu a v Přepěších sloužily i nadále textilnímu průmyslu, proto zde nedošlo k žádným zásadním změnám nebo dokonce devastacím továrních areálů.

Ve své práci jsem zpracovala vývoj jednotlivých firem, kterým továrny patřily, stavební vývoj továren, který je popsán jak ve vývoji firmy, tak i v samostatné kapitole, a zmínila jsem i významné osobnosti, které byly spjaty s velkou částí historie podniků – její zakladatele a majitele. Osobnost chybí pouze u firmy Rolffs & Cie., jelikož ve srovnání s ostatními se zde tak významná osobnost nenacházela. V obrazové příloze se nalézají ukázky pramenů a vlastní fotografie továrních areálů. Nebyl mi však umožněn přístup do horní továrny v Českém Dubu a do hodkovické továrny.

Výrobně – technické stavby jsou významnou součástí našeho kulturního dědictví, proto je podle mého názoru nutné tyto objekty důkladně popsat, zmapovat jejich historii a maximální počet historických dokumentů archivovat. Má práce je pouze malým příspěvkem v této nekončící badatelské činnosti jak v archivech, tak i zdokumentováním aktuálního reálného stavu v jednotlivých lokalitách.

Seznam použitých zkratek

a.s. – akciová společnost

a spol. – a společnost

Cie. – společnost

Co. – společnost

Comp. – společnost

čp. – číslo popisné

GIO – Die Gross-Industrie Österreichs

i. B. – in Böhmen

K. K. - císařskokrálovský

KVK Liberec – Krajská vědecká knihovna Liberec

ml. – mladší

n. p. – národní podnik

NV – Národní výbor

ONV – Okresní národní výbor

PAL - příslušenství automobilů a letadel nebo pomocný automobilový a letecký průmysl

PBZ – Pojizerské bavlnářské závody

SOA – Státní oblastní archiv

SOkA – Státní okresní archiv

s. p. – státní podnik

s.r.o. – společnost s ručením omezeným

st. – starší

u. – und

ZNV – Zemský národní výbor

Použitá literatura

Olga NEJEDLOVÁ, *Firma Franz Schmitt Český Dub 1843–1945*, inventář, ev. č. 195, SOkA Liberec 1968.

Luboš DUSIL, *Rolffs & Cie, textilní tiskárna, úpravna a barevna Frýdlant v Čechách 1881–1949*, inventář ev. č. 3751, SOA Litoměřice, pob. Most 1978.

Jan TRENK, *Karel Kopal tkalcovna Přepere 1946–1948*, inventář ev. č. 941/14, SOA Zámorsk 1968.

Rudolf ANDĚL - Svatopluk TECHNIK, *Český Dub*, Ústí nad Labem 1991, str. 43-94, 134, 144, 148-149, 153 – 155, 158, 161, 173.

Zdeněk JODAS, *Český Dub a okolí na dobových obrázcích*, Praha 2009, str. 20 - 171.

Rudolf ANDĚL – Roman KARPAŠ a kol., *Frýdlantsko. Minulost a současnost kraje na úpatí Jizerských hor*, Liberec 2002, str. 90, 92, 113, 129, 136, 149, 150, 155-156.

Miroslav FIŠAR, *Hodkovice nad Mohelkou: historie, památky a současnost*, Hodkovice nad Mohelkou 2001, 44 s.

Karel HAVLÍK, *Hodkovice nad Mohelkou: Minulost a památky*, Hodkovice n. M. 1965, str. 10.

Tomáš ŠENBERGER, *Architektura industriálních staveb*, In: *Technické památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 2001, I.díl, s. 15–22.

Eva DVOŘÁKOVÁ – Tomáš ŠENBERGER – Benjamin FRAGNER, *Industriál-pamět'-východiska*, Praha 2007, 243 s.

Průmyslové dědictví, Praha 2008, 335 s.

Jindřich VYBÍRAL, *Inženýrská architektura a užitkové stavby klasicismu*, In: *Dějiny českého výtvarného umění 1780 – 1890 III./1*, str. 61- 63.

Jindřich VYBÍRAL, *Inženýrská a průmyslová architektura přísneho a pozdního historismu*, In: *Dějiny českého výtvarného umění 1780 – 1890, III./2.*, str. 203-204.

Jindřich VYBÍRAL, *Inženýrská architektura a užitkové stavby*, In: *Dějiny českého výtvarného umění 1890 – 1938, IV./1*, str. 181-191.

Robert ŠIMEK, *Na každý prst jeden podnik : Franz Schmitt*, Profit: podnikatelský týdeník 45/2008, s. 60-61.

A. F. RESSEL, *Heimatskunde des Reichenberger Bezirkes. Stadt und Land. II. Band*, Reichenberg 1903-1905, s. 391-419, s. 676-699.

A. F. RESSEL, *Geschichte des Friedländer Bezirkes*, Friedland 1902, s. 257.

Julius HELBIG, *Beiträge zur Geschichte der Stadt und Bezirkes Friedland i.B. I - IV*, Friedland 1892-1895, 319, 312, 322, 199 s.

Jaromír HUML, *Karel Kopal*, in: *Z Českého ráje a podkrkonoší č. 14*, Semily 2001, s. 262 – 264.

Historie a současnost podnikání na Jilemnicku, Semilsku a Turnovsku, Žehušice 2004, s. 191 – 192.

Zdeněk MARUŠKA - Marcela MARUŠKOVÁ, *Významné firmy Libereckého kraje v novém tisíciletí*, Poděbrady 2001, s. 74 - 75.

Jaroslav JOZA, *Z minulosti textilního průmyslu v libereckém kraji. Počátky tovární výroby ve vlnářském průmyslu v Liberci*, Liberec 1958, str. 105-107.

V. ZAJÍČEK, *Sklářství a textilní průmysl v Hodkovicích nad Mohelkou*, nepublikovaný materiál, vlastnictví autora.

Použité prameny

Anton ANSCHIRINGER, *Album der Industrie des Reichenberger Handelskaemer-Bezirk*, Reichenberg 1858.

F. Schmitt, K. K. priv, Wollwarenfabriken B.Aicha und Iserthal, Die Gross-Industrie Österreichs. Wien 1898, díl 4, s. 176-183.

Blaschka und Comp. K. K. priv. Wollwaaren- Fabrik Liebenau in Böhmen, Die Gross-Industrie Österreichs, Wien 1898, díl 4, str.146-148.

Rolffs & Cie., Kattun-Druckerei, Färberei und Appretur Friedland in Böhmen, Die Gross-Industrie Österreichs, Wien 1898, díl 4, str. 272-273.

Jaroslav PREISS, *Český průmysl textilní slovem i obrazem*, Praha 1908, nestr.

Kronika Hodkovice nad Mohelkou 1835 – 1894, SOkA Liberec.

Kronika Hodkovice nad Mohelkou 1895 – 1931, SOkA Liberec.

Kronika Hodkovice nad Mohelkou 1931 – 1938, SOkA Liberec.

Kronika Český Dub I. 1918- 1925, SOkA Liberec.

Kronika Český Dub II. 1926 – 1935, SOkA Liberec.

Kronika Přepere, SOkA Semily.

Fond F. Schmitt, SOkA Liberec.

Fond Votoček Václav, SOkA Semily.

Fond Rolffs & Cie, SOkA Most.

Fond Karel Kopal, tkalcovna Přepere, SOA Zámorsk.

Sbírka pohlednic, Severočeské muzeum v Liberci

Sbírka pohlednic, Muzeum Českého ráje v Turnově

Sbírka pohlednic, Městské muzeum Frýdlant

Internetové zdroje

továrna K. Blaschka Hodovice n. M. stav dnes [online]. [cit. 2010-29-06]. Dostupné z WWW: <<http://www.mapy.cz/#mm=TtTcF@x=134616544@y=138020192@z=15>>

horní továrna F. Schmitt - stav dnes [online]. [cit. 2010-29-06]. Dostupné z WWW: <http://www.mapy.cz/#mm=TtTcF@sa=s@st=s@ssq=%C4%8Desk%C3%BD%20dub@sss=1@ssp=134629504_137683168_134692864_137731968@x=134388416@y=137992960@z=15>

dolní továrna F. Schmitt - stav dnes [online]. [cit. 2010-29-06]. Dostupné z WWW: <<http://www.mapy.cz/#mm=TtTcF@sa=s@st=s@ssq=%C4%8Desk%C3%BD%20dub@sss=1>>

@ssp=134629504_137683168_134692864_137731968@x=134388416@y=137992960@z=15>

továrna Rolffs Frýdlant - stav dnes [online]. [cit. 2010-29-06]. Dostupné z WWW: <
http://www.mapy.cz/#mm=TtTcF@sa=s@st=s@ssq=fr%C3%BDdlant@sss=1@ssp=134347072_137950944_134410432_137999744@x=134548736@y=138920160@z=15>

továrna K. Kopala - stav dnes [online]. [cit. 2010-29-06]. Dostupné z WWW: <
http://www.mapy.cz/#mm=TtTcF@sa=s@st=s@ssq=p%C5%99epe%C5%99e@sss=1@ssp=134532896_138911600_134564576_138936000@x=134653920@y=137704480@z=15>

Karel Kopal, automatický mlýn a mechanická tkalcovna Přepere [online]. [cit. 2010-14-07]. Dostupné z WWW: <
https://registr.cvut.cz/rsd/karta.php?filtr_url=objekty&zaznam=V007607>

Rolffs a spol., kartounka, barvírna a apretura Frýdlant [online]. [cit. 2010-14-07]. Dostupné z WWW: <
https://registr.cvut.cz/rsd/karta.php?filtr_url=objekty&zaznam=V008360>

Továrna na vlněné zboží Blaschka a spol. Hodkovice nad Mohelkou [online]. [cit. 2010-14-07]. Dostupné z WWW: <
https://registr.cvut.cz/rsd/karta.php?filtr_url=objekty&zaznam=V007593>

Továrna na zpracování ovčí vlny Franz Schmitt Český Dub-Český Dub III [online]. [cit. 2010-14-07]. Dostupné z WWW: <
https://registr.cvut.cz/rsd/karta.php?filtr_url=objekty&zaznam=V005042>

Tiskárna vlněných látek Franz Schmitt Český Dub-Český Dub IV [online]. [cit. 2010-14-07]. Dostupné z WWW: <
https://registr.cvut.cz/rsd/karta.php?filtr_url=objekty&zaznam=V008487>

Tiskárna textilu Frýdlant [online]. [cit. 2010-24-06]. Dostupné z WWW: <
<http://www.slezanfm.cz/tiskarnatextilufrydlant.htm>>

Přílohy

Továrna K. Blaschka

1. Anton ANSCHIRINGER, *Album der Industrie des Reichenberger Handelskaemer-Bezirks*, Reichenberg 1858.
2. Blaschka und Comp. K. k. priv. Wollwaaren- Fabrik Liebenau in Böhmen, *Die Gross-Industrie Österreichs*, Wien 1898, díl 4, str.146-148.
3. pohled na továrnu, rok 1912, sbírka pohlednic 1529/9, Liberecké muzeum
4. plán Hodkovic s vyznačenou továrnou a Blaschkovou vilou - Fond F. Schmitt, karton č. 21, sig. III/2d - 189, SOkA Liberec
5. plán Hodkovic s vyznačenou továrnou a Blaschkovou vilou 2 - Fond F. Schmitt, karton č. 21, sig. III/2d - 189, SOkA Liberec
6. půdorys truhlářské dílny - Fond F. Schmitt, karton č. 21, sig. III/2d, SOkA Liberec
7. příčný řez truhlářskou dílnou - Fond F. Schmitt, karton č. 21, sig. III/2d, SOkA Liberec
8. plán továrny, nedatován - Fond F. Schmitt, fascikl č. 2, SOkA Liberec
9. plán továrny 1940 - Fond F. Schmitt, karton č. 21, sig. III/2d - 189, SOkA Liberec
10. rekonstrukce objektu č.15 - prováděcí plány 1957, čp. 383, Stavební úřad Hodkovic nad Mohelkou
11. situační plán - prováděcí plány 1957, čp. 383, Stavební úřad Hodkovic nad Mohelkou
12. továrna K. Blaschka Hodovice n. M. stav dnes [online]. [cit. 2010-29-06]. Dostupné z WWW: <<http://www.mapy.cz/#mm=TtTcF@x=134616544@y=138020192@z=15>>

Továrna F. Schmitt

Horní továrna

13. vyobrazení tiskárny, nedatováno - Fond F. Schmitt, karton č. 71, SOkA Liberec
14. F. Schmitt, K.K. priv, Wollwarenfabriken B.Aicha und Iserthal, *Die Gross-Industrie Österreichs*. Wien 1898, díl 4, s. 176-183.
15. A. F. RESSEL, *Heimatskunde des Reichenberger Bezirkes. Stadt und Land. II. Band*, Reichenberg 1903-1905, s. 391-419, s. 676-699.
16. plán domu dělnické kolonie r. 1913 - Fond F. Schmitt, fascikl č.2, SOkA Liberec
17. plán tiskárny, detail, nedatován - Fond F. Schmitt, fascikl č. 2, SOkA Liberec
18. plánek zámeckého okrsku - Fond F. Schmitt, karton č. 18, sig. III/2b/168, SOkA Liberec
19. plán tiskárny - Fond F. Schmitt, karton č. 19, sig. III/2b/173, SOkA Liberec
20. horní továrna F. Schmitt - stav dnes [online]. [cit. 2010-29-06]. Dostupné z WWW: <<http://www.mapy.cz/#mm=TtTcF@sa=s@st=s@ssq=%C4%8Desk%C3%BD%20dub>>

@sss=1@ssp=134629504_137683168_134692864_137731968@x=134388416@y=137992960@z=15>

Dolní továrna

21. Anton ANSCHIRINGER, *Album der Industrie des Reichenberger Handelskaemer-Bezirks*, Reichenberg 1858.
22. Anton ANSCHIRINGER, *Album der Industrie des Reichenberger Handelskaemer-Bezirks*, Reichenberg 1858.
23. plán s vyznačenou továrnou, rok 1862 - Fond F. Schmitt, karton č. 18, sig. III/2b/167, SOkA Liberec
24. vyobrazení, rok 1892 - Fond F. Schmitt, karton č. 71, SOkA Liberec
25. F. Schmitt, K.K. priv, Wollwarenfabriken B.Aicha und Iserthal, *Die Gross-Industrie Österreichs*. Wien 1898, díl 4, s. 176-183.
26. celkové vyobrazení všech továren firmy - Fond F. Schmitt, karton č. 19, sig. III/2b/173, SOkA Liberec
27. detail plánu - plynárna, nedatován - Fond F. Schmitt, fascikl č. 2, SOkA Liberec
28. plán budovy pro akumulátor 1910 - Fond F. Schmitt, karton č. 18, sig. III/2b/165, SOkA Liberec
29. návrh skladu 1920 - Fond F. Schmitt, karton č. 18, sig. III/2b/165, SOkA Liberec
30. návrh barevny 1920 - Fond F. Schmitt, karton č. 18, sig. III/2b/165, SOkA Liberec
31. plán telefonního spojení 1925 - Fond F. Schmitt, fascikl č. 2, SOkA Liberec
32. plán továrny 1940 - Fond F. Schmitt, karton č. 19, sig. III/2b/173, SOkA Liberec
33. Plán Malý Dub, r. 1945 - Fond F. Schmitt, karton č. 19, sig. III/2b/170, SOkA Liberec
34. dolní továrna F. Schmitt - stav dnes [online]. [cit. 2010-29-06]. Dostupné z WWW: <http://www.mapy.cz/#mm=TtTcF@sa=s@st=s@ssq=%C4%8Desk%C3%BD%20dub@sss=1@ssp=134629504_137683168_134692864_137731968@x=134388416@y=137992960@z=15>

Továrna Rolffs

35. Rolffs & Cie., Kattun-Druckerei, Färberei und Appretur Friedland in Böhmen, *Die Gross-Industrie Österreichs*, Wien 1898, díl 4, str. 272-273.
36. J.W.Roth & Co. Warnsdorf i. B., *Industriebau. Projektbearbeitung und Ausführung von Industrie - Anlagen aller Art*, Zittau, bez datace (cca 1915), s. 15.

37. plán z roku 1930, přestavba Oldřicha Hubera, fond Rolffs & Cie. , inv. č. 3, sign 1b/1, sv. 6, karton č. 1, SOkA Most
38. plán továrny, nedatován, ale zřejmě vznikl po roce 1929 (dle nového názvu firmy), Muzeum ve Frýdlantě, zásuvka 7, 392/87 S0
39. továrna Rolffs Frýdlant - stav dnes [online]. [cit. 2010-29-06]. Dostupné z WWW: <http://www.mapy.cz/#mm=TtTcF@sa=s@st=s@ssq=fr%C3%BDdlant@sss=1@ssp=134347072_137950944_134410432_137999744@x=134548736@y=138920160@z=15>

Továrna K. Kopal

40. J. Preiss, *Český průmysl textilní slovem i obrazem*, Praha 1908, nestránkováno
41. článek z roku 1982, inv. č. 89, sig. VI/22, fond Votoček Václav 1927– 2006, SOkA Semily.
42. továrna K. Kopala - stav dnes [online]. [cit. 2010-29-06]. Dostupné z WWW: <http://www.mapy.cz/#mm=TtTcF@sa=s@st=s@ssq=p%C5%99epe%C5%99e@sss=1@ssp=134532896_138911600_134564576_138936000@x=134653920@y=137704480@z=15>

Dnešní stav

Továrna K. Blaschka

Vlastní fotografie 1 – novostavba etážovky, rok 2010

Vlastní fotografie 2 – novostavba etážovky 2, rok 2010

Vlastní fotografie 3 – objekty nových výrobních hal, rok 2010

Vlastní fotografie 4 – výrobní haly, rok 2010

Továrny F. Schmitt

Horní továrna

Vlastní fotografie 5 – kotelna s komínem, rok 2010

Vlastní fotografie 6 – pohled do dvora a na spojovací chodbu, rok 2010

Vlastní fotografie 7 – budova vrátnice a skladů, rok 2010

Vlastní fotografie 8 – laboratoř, rok 2010

Vlastní fotografie 9 – sklad forem a přístavba pro kreslení forem, rok 2010

Vlastní fotografie 10 – etážovka tiskárny a předpařovny, rok 2010

Dolní továrna

Vlastní fotografie 11 – budova skladů podél silnice, rok 2010

Vlastní fotografie 12 – etážovka počesovny, rok 2010

Vlastní fotografie 13 – nový halový objekt na místě původního dvora, rok 2010

Vlastní fotografie 14 – nový halový objekt na místě objektu s trojúhelníkovými štíty, rok 2010

Vlastní fotografie 15 – etážovka počesovny – schodiště, rok 2010

Vlastní fotografie 16 – nový objekt haly, rok 2010

Vlastní fotografie 17 – etážová budova vlevo - počesovna, etážová budova vpravo – sklady a kanceláře, rok 2010

Vlastní fotografie 18 – halový objekt apretury s atikou, rok 2010

Vlastní fotografie 19 – budova pro akumulátor, rok 2010

Továrna Rolffs

Vlastní fotografie 20 – nové halové objekty – barvírna, prádelna a sušárna, rok 2010

Vlastní fotografie 21 – sklad, rok 2010

Vlastní fotografie 22 – budova administrativy a sklady zboží, rok 2010

Vlastní fotografie 23 – česárna, rok 2010

Vlastní fotografie 24 – vlevo česárna, vpravo objekty pro ruční tisk, rok 2010

Vlastní fotografie 25 – sklad, rok 2010

Vlastní fotografie 26 – tiskárna, šablonárna a varna, rok 2010

Vlastní fotografie 27 – tiskárna, šablonárna a varna -interiér, rok 2010

Vlastní fotografie 28 – kotelna, rok 2010

Vlastní fotografie 29 – kotelna s komínem, rok 2010

Vlastní fotografie 30 – strojovna s komínem, rok 2010

Vlastní fotografie 31 – strojovna, rok 2010

Vlastní fotografie 32 – strojovna - interiér, rok 2010

Vlastní fotografie 33 – halové objekty, sprinklerová věž, vlevo obytná budova, rok 2010

Továrna K. Kopal

Vlastní fotografie 34 – objekt mlýna, rok 2010

Vlastní fotografie 35 – hydroelektrárna, rok 2010

Vlastní fotografie 36 – zleva: mlýn, kostel sv. Jakuba, sklady, kotelna s komínem, tkalcovna, rok 2010

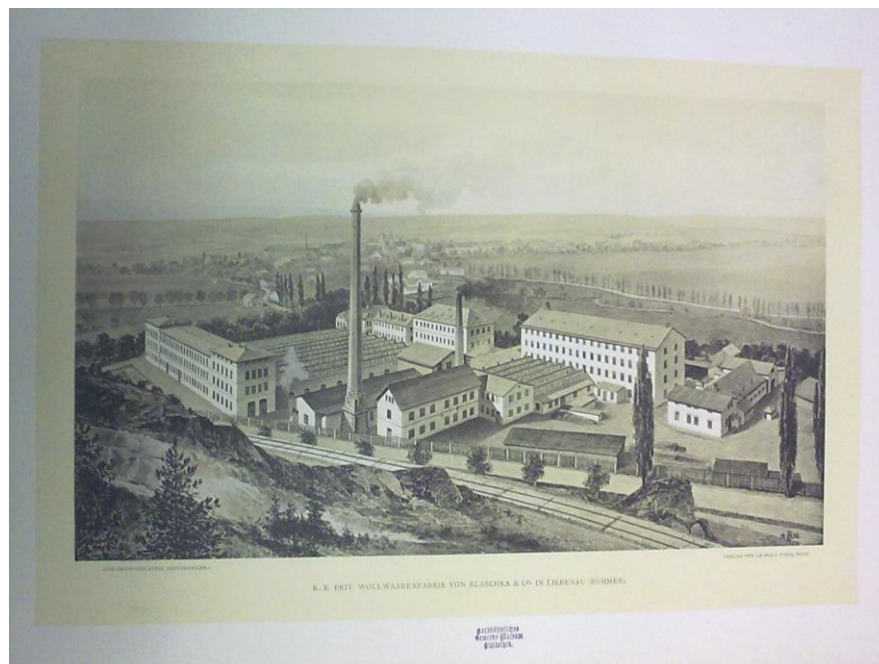
Vlastní fotografie 37 – mechanická tkalcovna, rok 2010

Vlastní fotografie 38 – pohled na komín a střechu mechanické tkalcovny zpoza kostela, rok 2010

Továrna K. Blaschka

1. Anton ANSCHIRINGER, *Album der Industrie des Reichenberger Handelskaemer-Bezirks*, Reichenberg 1858.

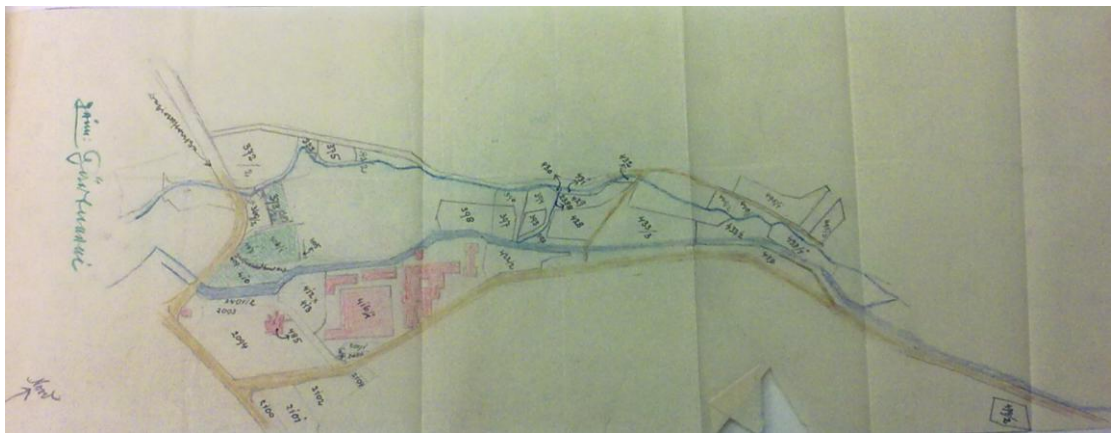
2. Blaschka und Comp. K. k. priv. Wollwaaren- Fabrik Liebenau in Böhmen, *Die Gross-Industrie Österreichs*, Wien 1898, díl 4, str.146-148.

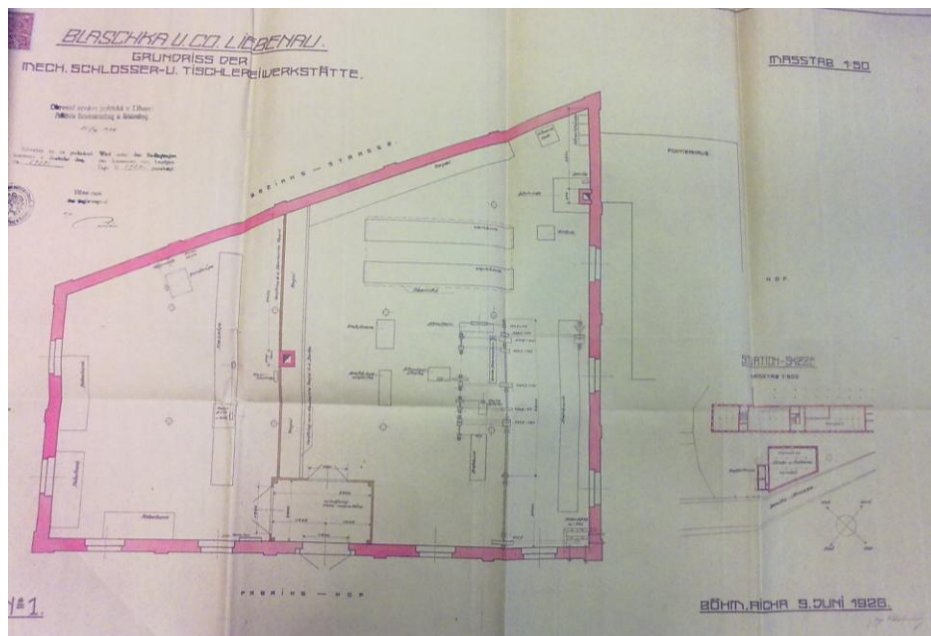
3. pohled na továrnu, rok 1912, sbírka pohlednic 1529/9, Liberecké muzeum

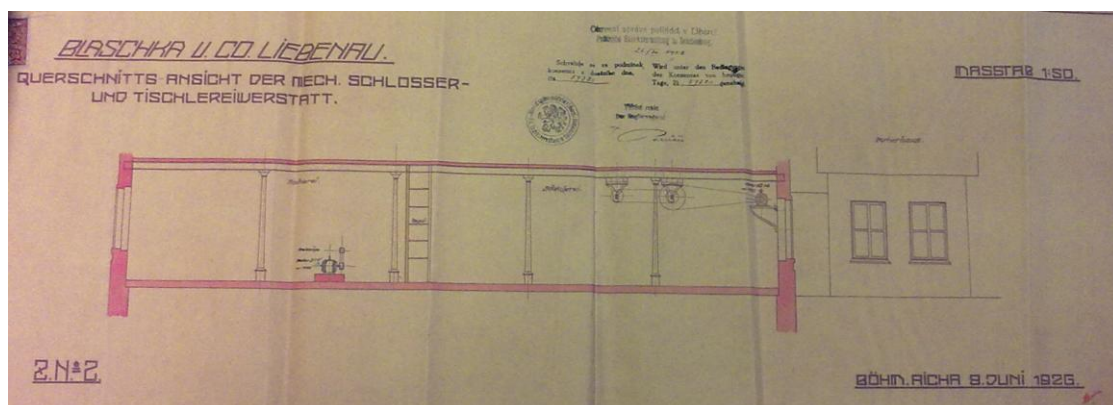
4. plán Hodkovic s vyznačenou továrnou a Blaschkovou vilou - Fond F. Schmitt, karton č. 21, sig. III/2d - 189, SOkA Liberec

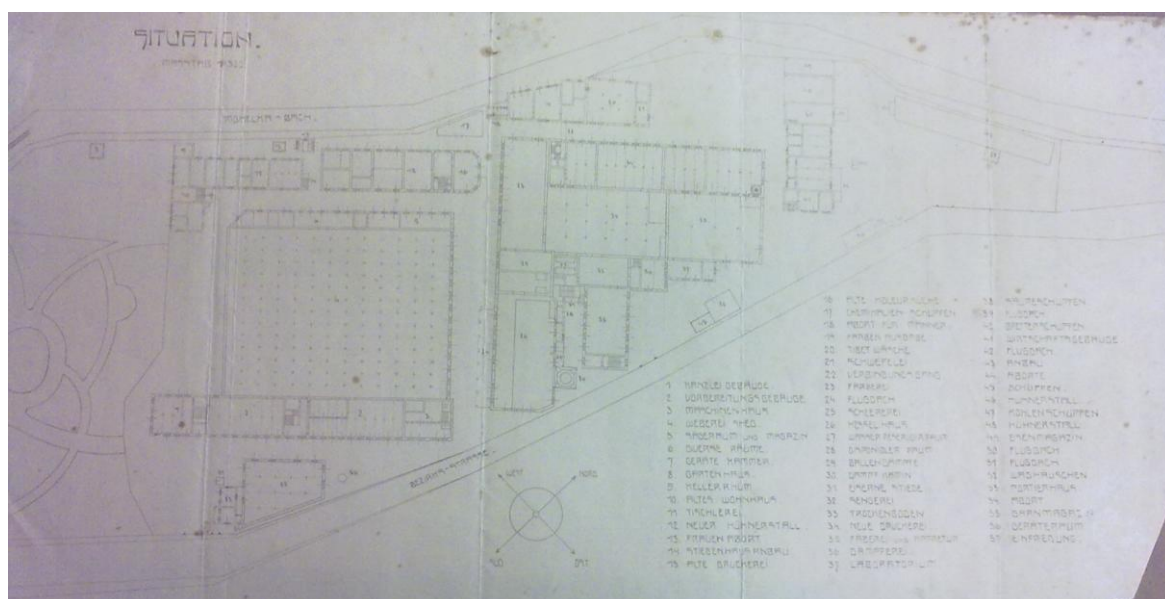
5. plán Hodkovic s vyznačenou továrnou a Blaschkovou vilou 2 - Fond F. Schmitt, karton č. 21, sig. III/2d - 189, SOkA Liberec

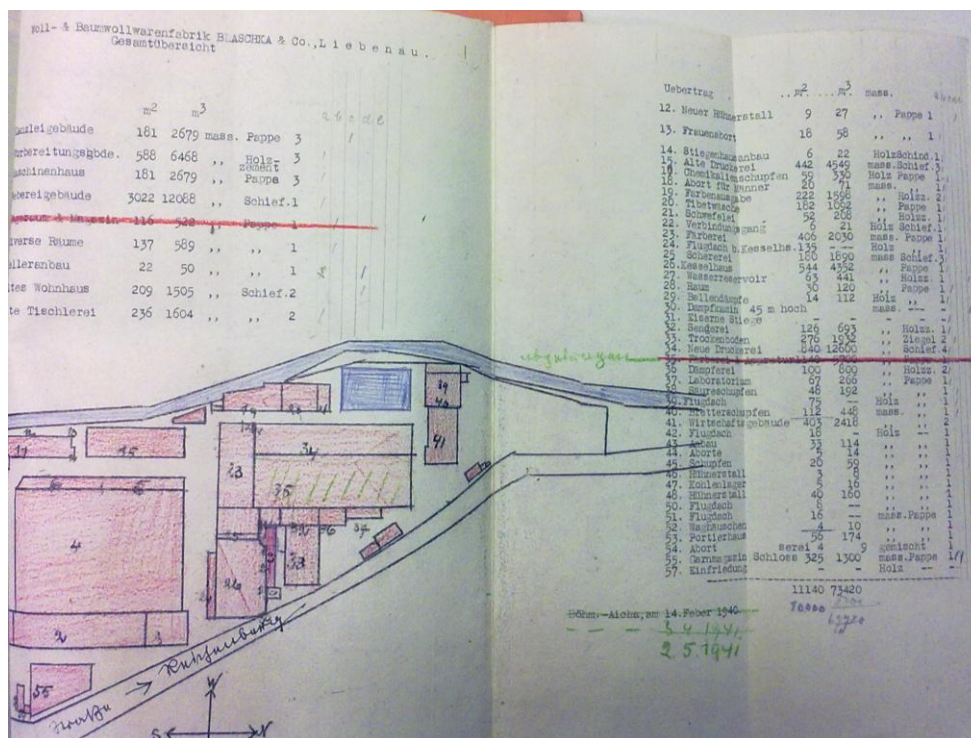
6. půdorys truhlářské dílny - Fond F. Schmitt, karton č. 21, sig. III/2d, SOkA Liberec

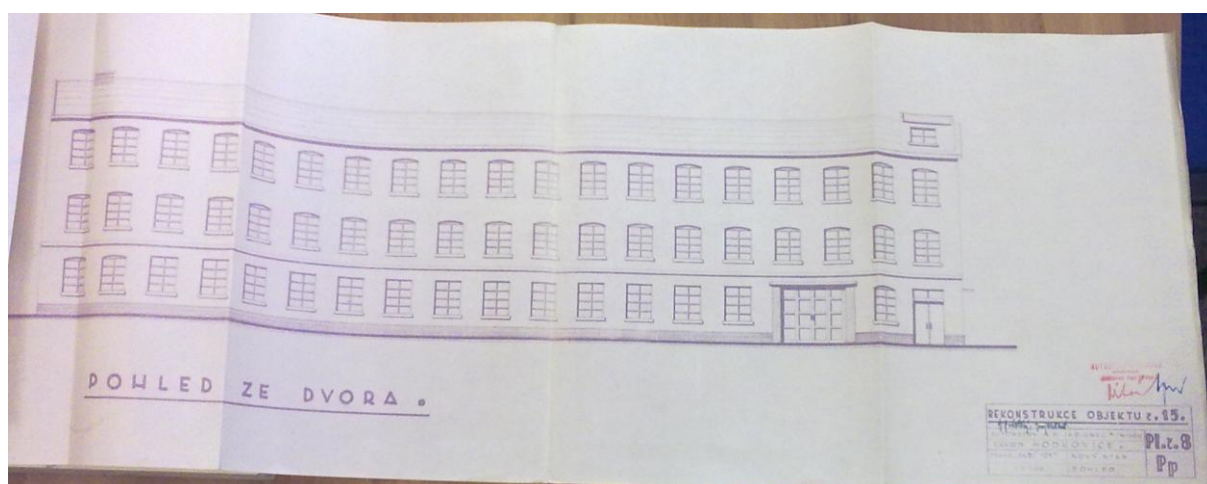
7. příčný řez truhlářskou dílnou - Fond F. Schmitt, karton č. 21, sig. III/2d, SOkA Liberec

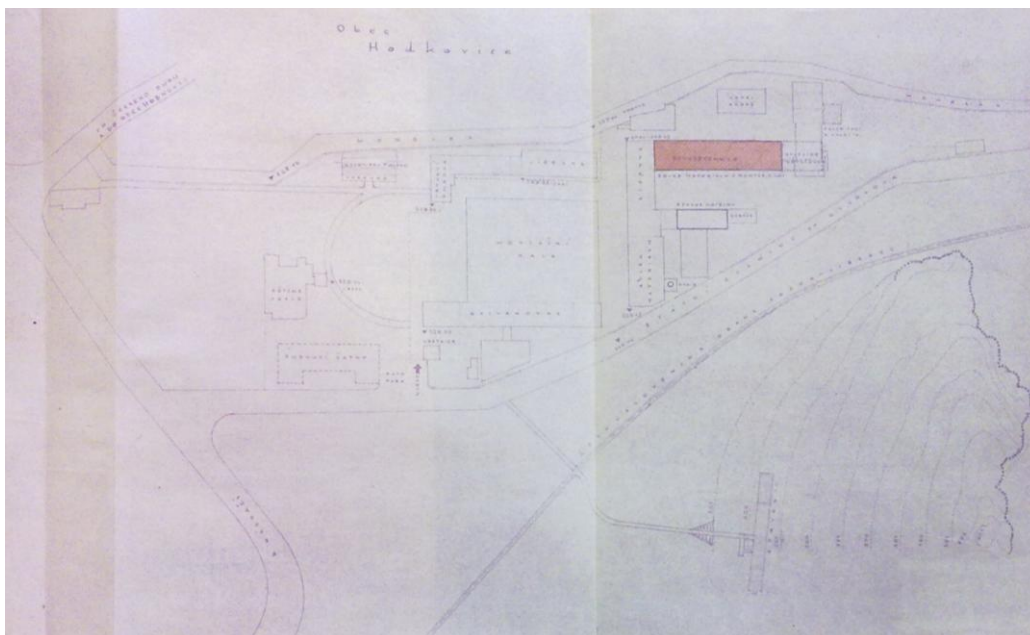
8. plán továrny, nedatován - Fond F. Schmitt, fascikl č. 2, SOkA Liberec

9. plán továrny 1940 - Fond F. Schmitt, karton č. 21, sig. III/2d - 189, SOkA Liberec

10. rekonstrukce objektu č. 15 - prováděcí plány 1957, čp. 383, Stavební úřad Hodkovice nad Mohelkou

11. situační plán - prováděcí plány 1957, čp. 383, Stavební úřad Hodkovice nad Mohelkou

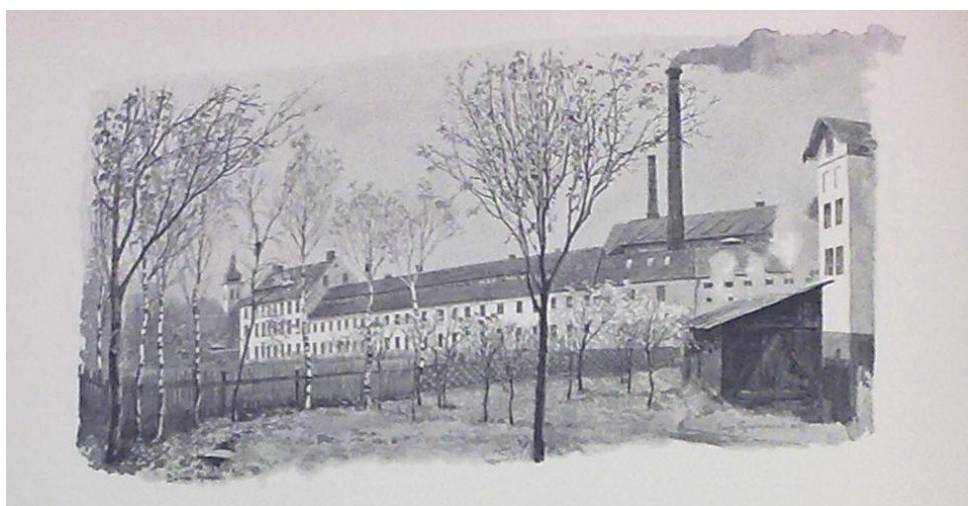
12. stav dnes továrna K. Blaschka Hodovice n. M. [online]. [cit. 2010-29-06]. Dostupné z WWW:
<http://www.mapy.cz/#mm=TtTcF@x=134616544@y=138020192@z=15>

Továrna F. Schmitt

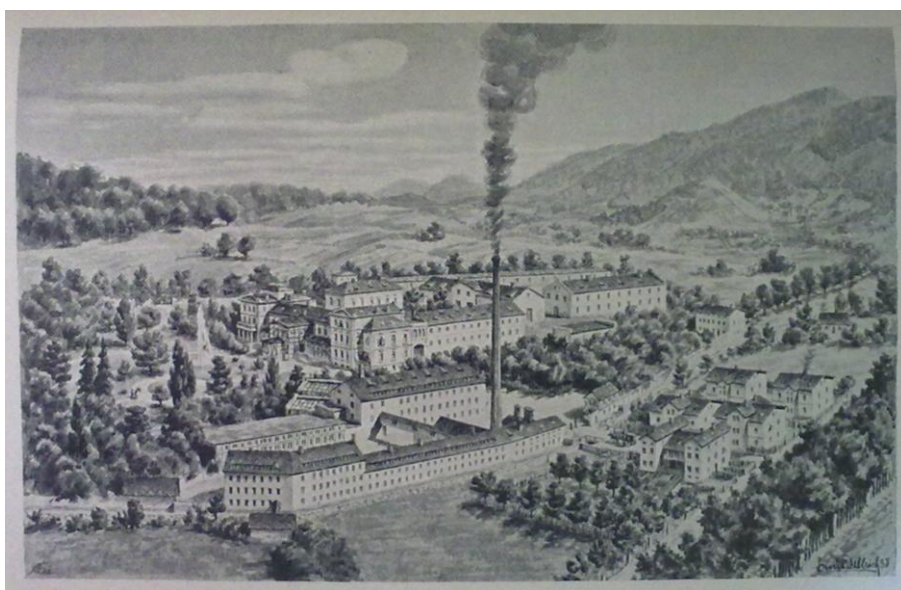
Horní továrna

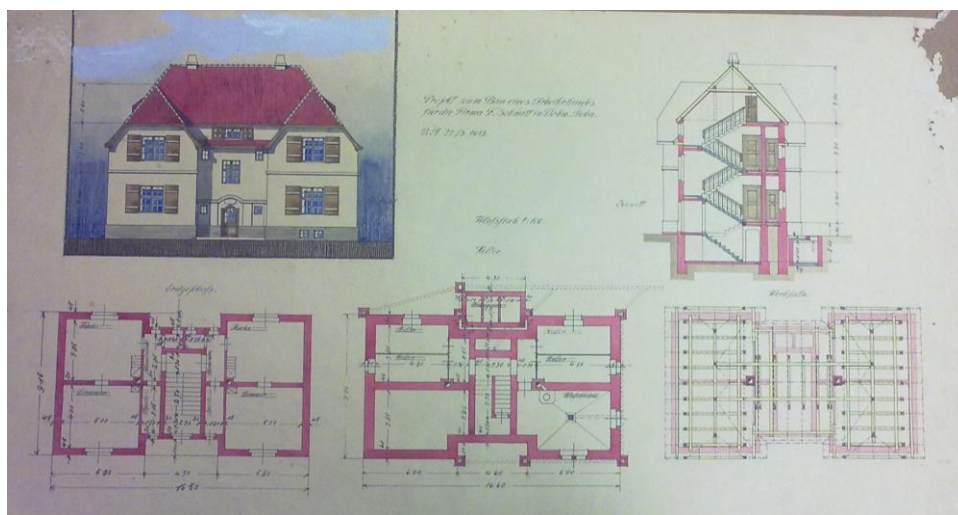
13. vyobrazení tiskárny, nedatováno - Fond F. Schmitt, karton č. 71, SOkA Liberec

14. F. Schmitt, K.K. priv, Wollwarenfabriken B.Aicha und Iserthal, Die Gross-Industrie Österreichs. Wien 1898, díl 4, s. 176-183.

15. A. F. RESSEL, Heimatskunde des Reichenberger Bezirkes. Stadt und Land. II. Band, Reichenberg 1903-1905, s. 391-419, s. 676-699.

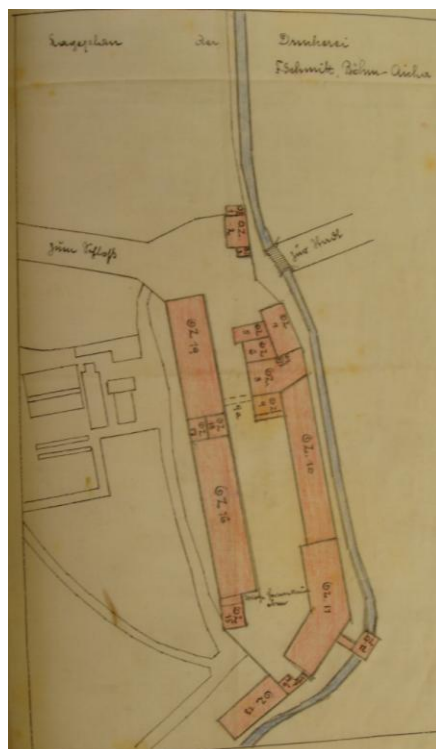
16. plán domu dělnické kolonie r. 1913 - Fond F. Schmitt, fascikl č.2, SOkA Liberec

17. plán tiskárny, detail, nedatován - Fond F. Schmitt, fascikl č. 2, SOkA Liberec

18. pláněk zámeckého okrsku - Fond F. Schmitt, karton č. 18, sig. III/2b/168, SOkA Liberec

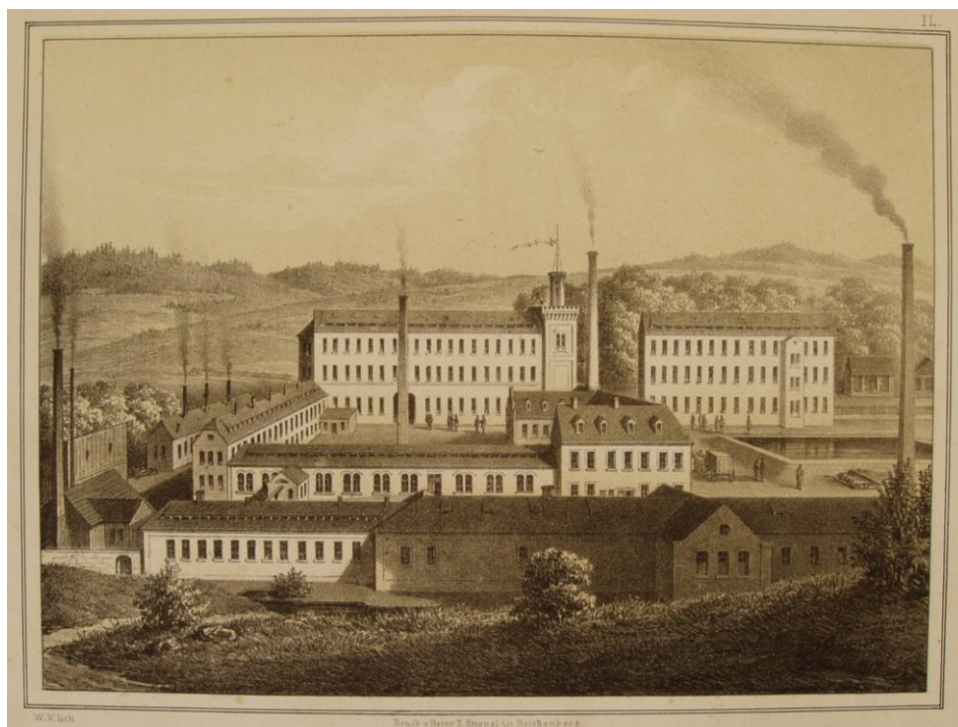

19. plán tiskárny - Fond F. Schmitt, karton č. 19, sig. III/2b/173, SOkA Liberec

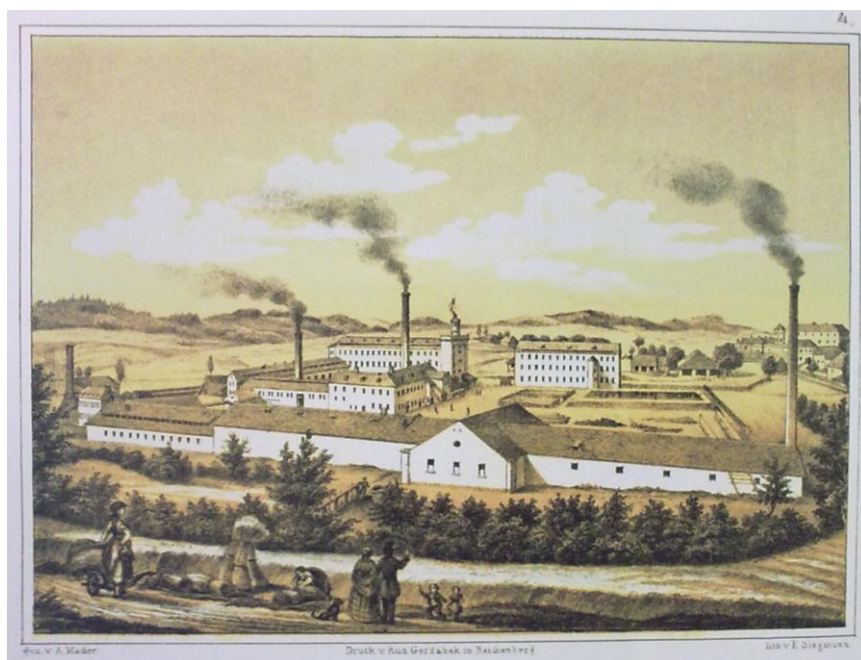

20. horní továrna F. Schmitt - stav dnes [online]. [cit. 2010-29-06]. Dostupné z WWW: http://www.mapy.cz/#mm=TrTcF@sa=s@st=s@ssq=%C4%8Desk%C3%BD%20dub@sss=1@ssp=134629504_137683168_134692864_137731968@x=134388416@y=137992960@z=15

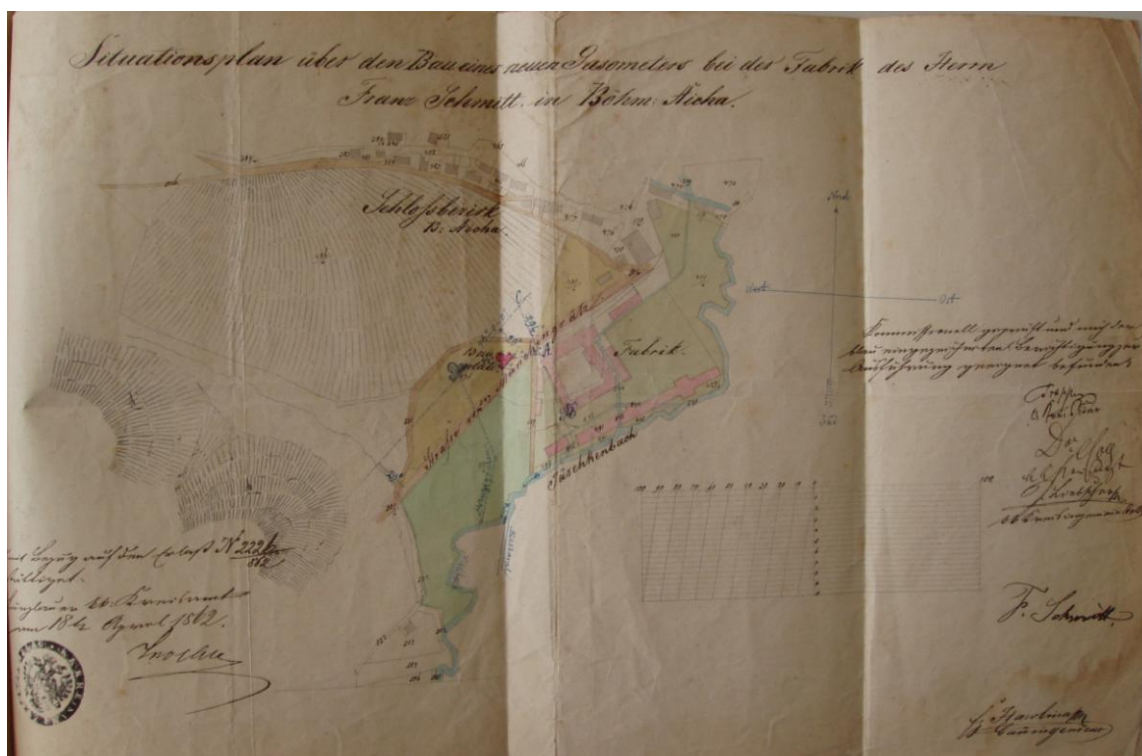
Dolní továrna

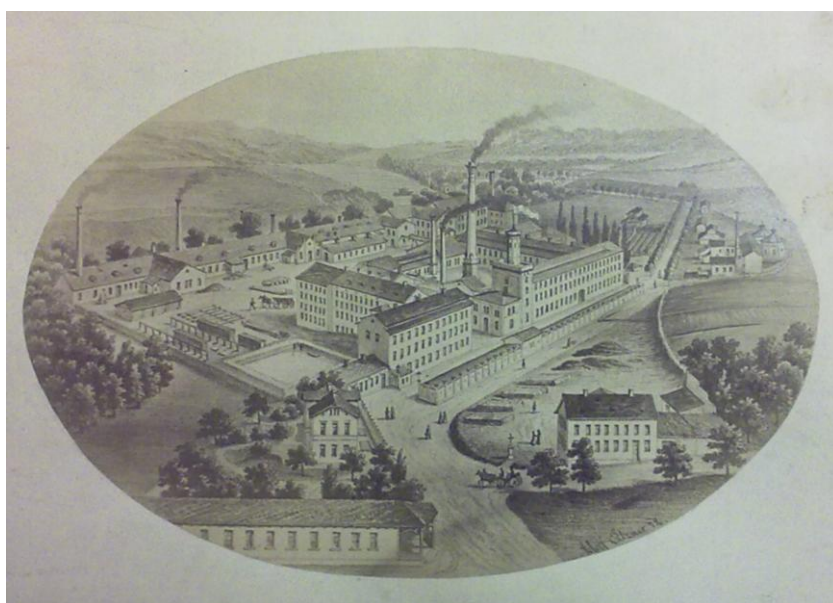
21. Anton ANSCHIRINGER, *Album der Industrie des Reichenberger Handelskaemer-Bezirktes*, Reichenberg 1858.

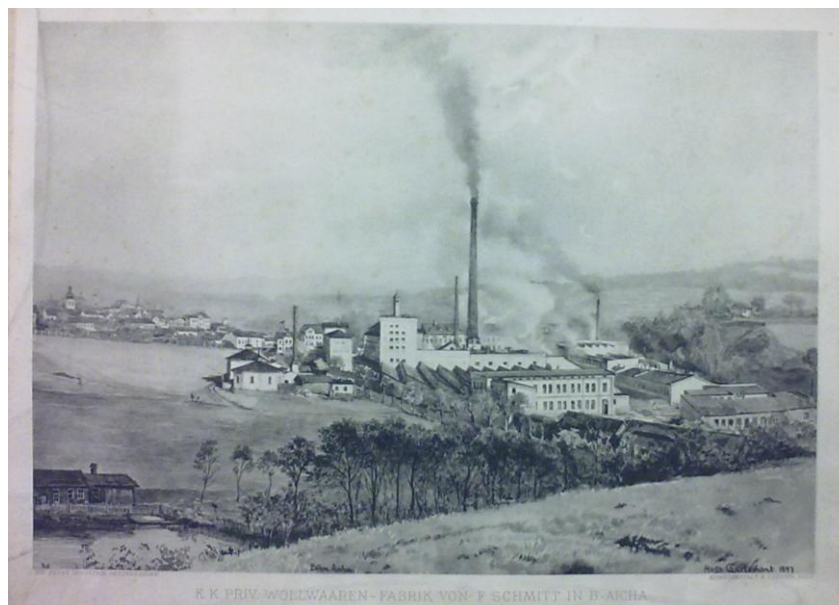
22. Anton ANSCHIRINGER, *Album der Industrie des Reichenberger Handelskaemer-Bezirktes*, Reichenberg 1858.

23. plán s vyznačenou továrnou, rok 1862 - Fond F. Schmitt, karton č. 18, sig. III/2b/167, SOKA Liberec

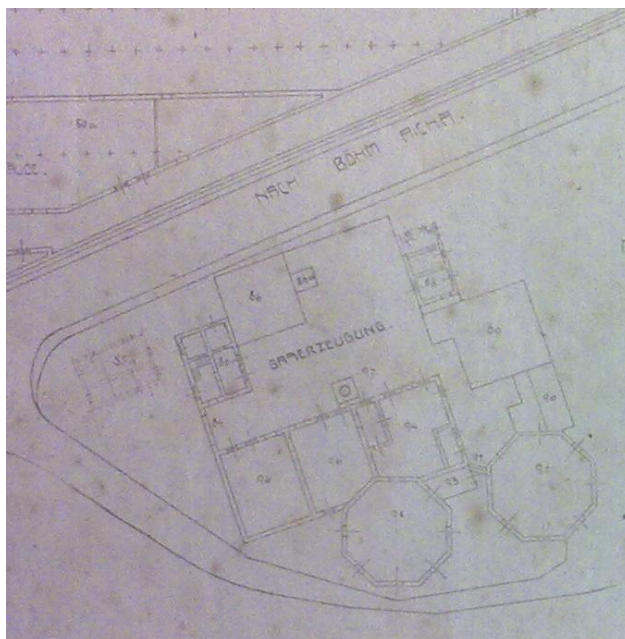
24. vyobrazení, rok 1892- Fond F. Schmitt, karton č. 71, SOKA Liberec

25. F. Schmitt, K.K. priv, Wollwarenfabriken B.Aicha und Iserthal, Die Gross-Industrie Österreichs. Wien 1898, díl 4, s. 176-183.

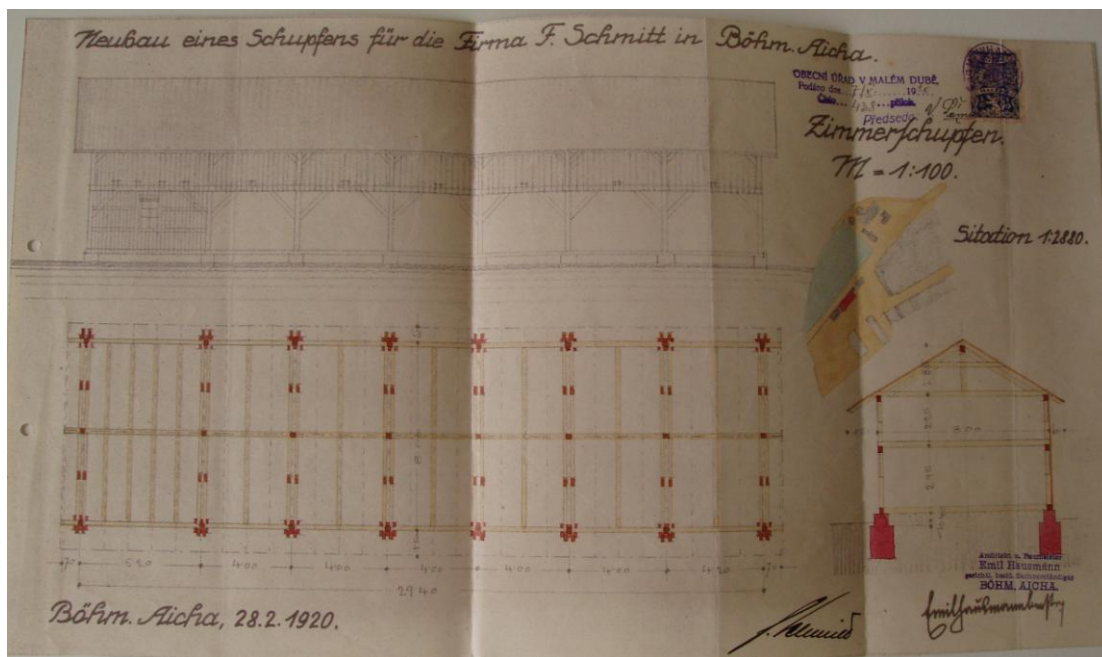
26. celkové vyobrazení všech továren firmy - Fond F. Schmitt, karton č. 19, sig. III/2b/173, SOkA Liberec

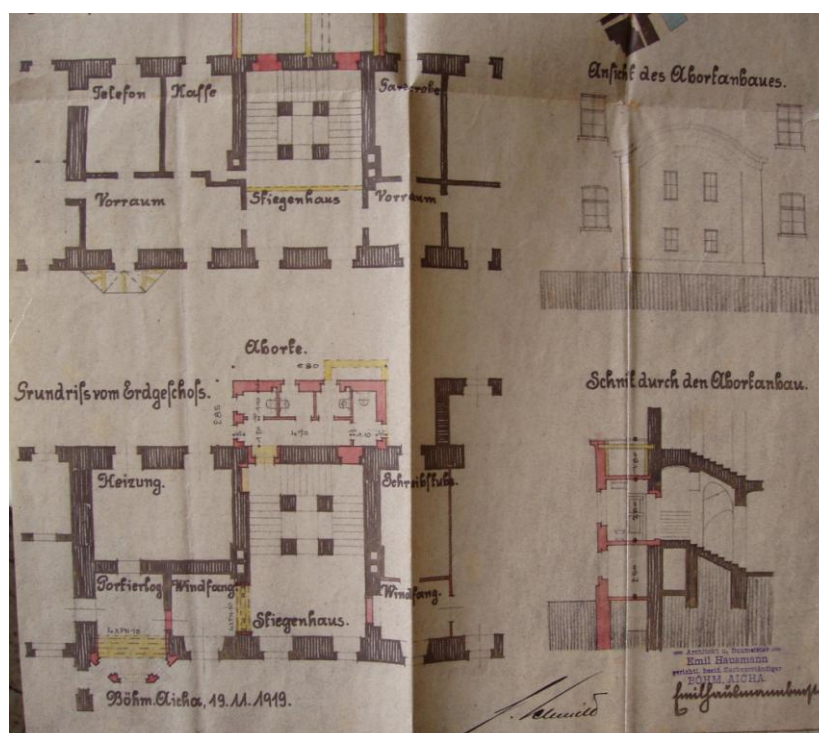
27. detail plánu - plynárna, nedatován - Fond F. Schmitt, fascikl č. 2, SOkA Liberec

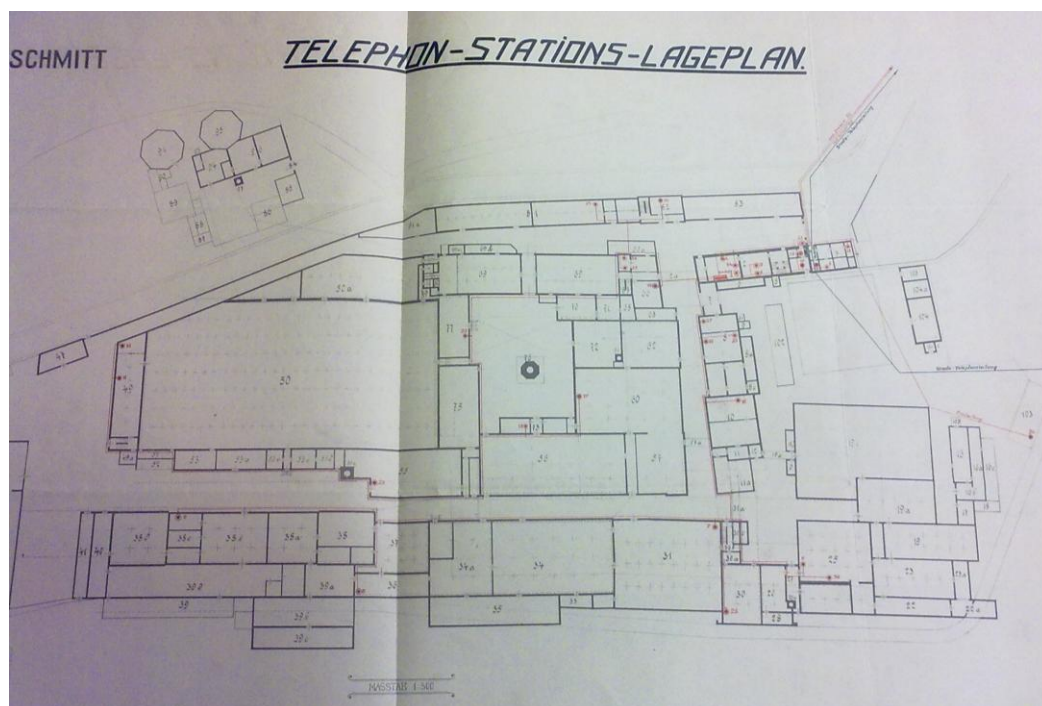
28. plán budovy pro akumulátor 1910- Fond F. Schmitt, karton č. 18, sig. III/2b/165, SOkA Liberec

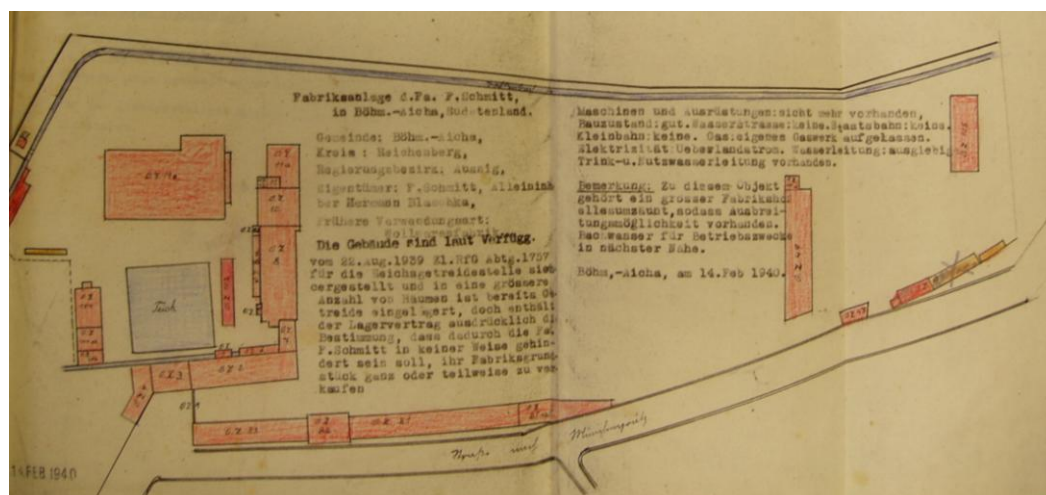
29. návrh skladu 1920 - Fond F. Schmitt, karton č. 18, sig. III/2b/165, SOkA Liberec

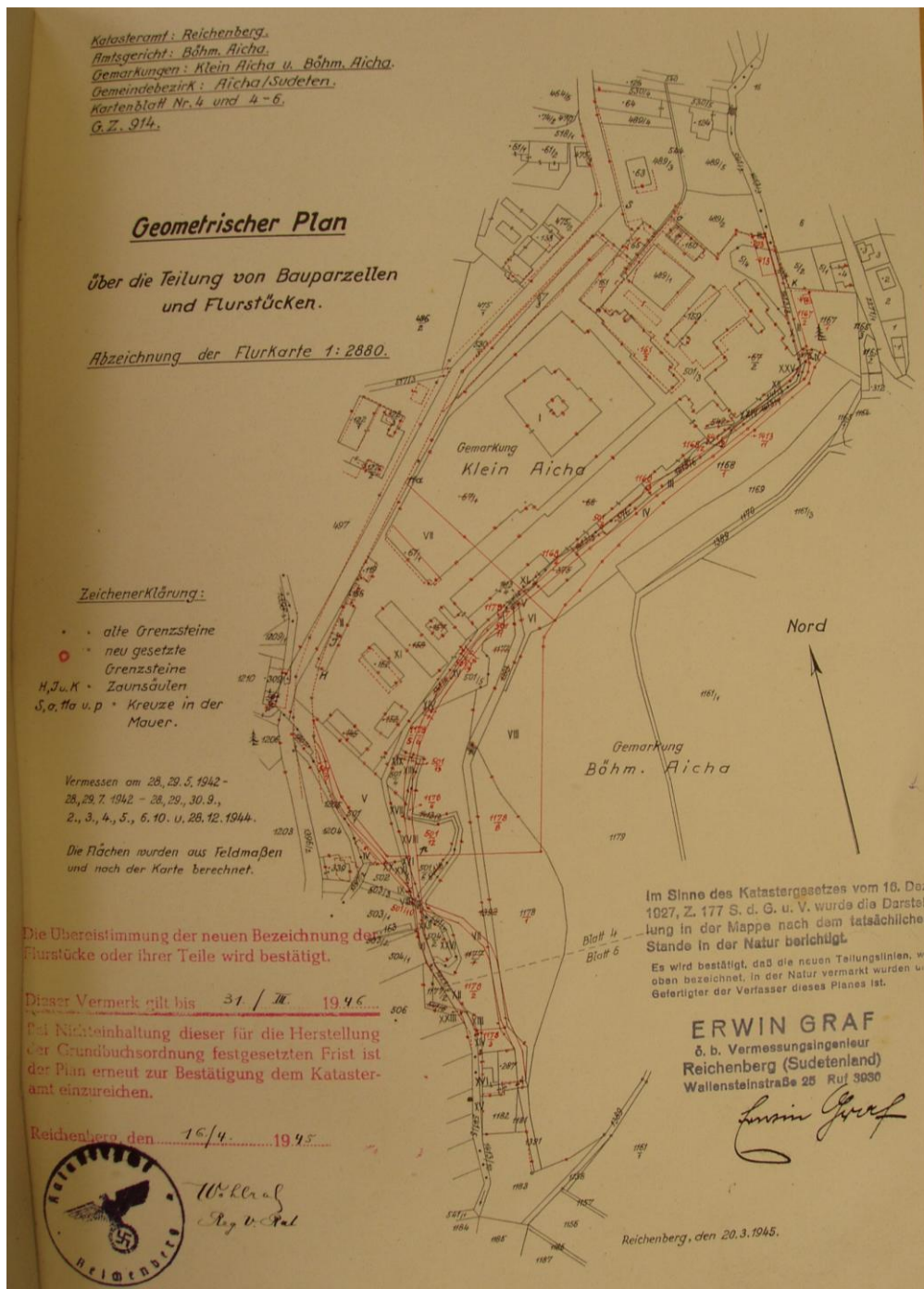
30. návrh barevny 1920 - Fond F. Schmitt, karton č. 18, sig. III/2b/165, SOkA Liberec

31. plán telefonního spojení 1925 - Fond F. Schmitt, fascikl č. 2, SOkA Liberec

32. plán továrny 1940 - Fond F. Schmitt, karton č. 19, sig. III/2b/173, SOkA Liberec

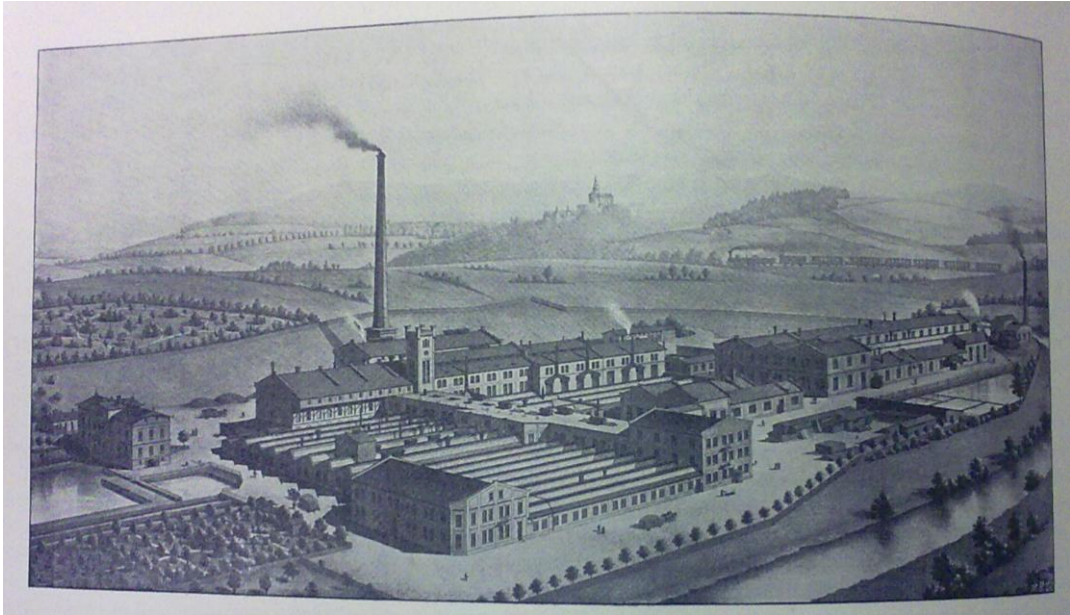

33. Plán Malý Dub, r. 1945 - Fond F. Schmitt, karton č. 19, sig. III/2b/170, SOKA Liberec

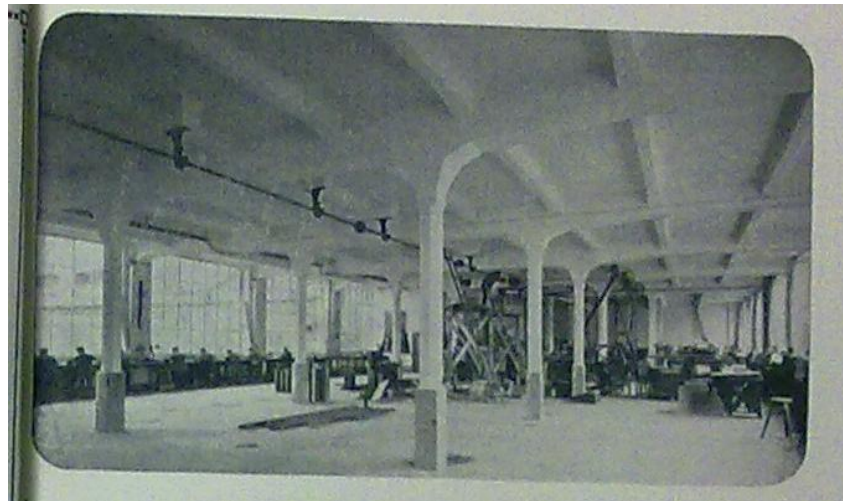

34. dolní továrna F. Schmitt - stav dnes [online]. [cit. 2010-29-06]. Dostupné z WWW: http://www.mapy.cz/#mm=TtTcF@sa=s@st=s@ssq=%C4%8Desk%C3%BD%20dub@sss=1@ssp=134629504_137683168_134692864_137731968@x=134388416@y=137992960@z=15<

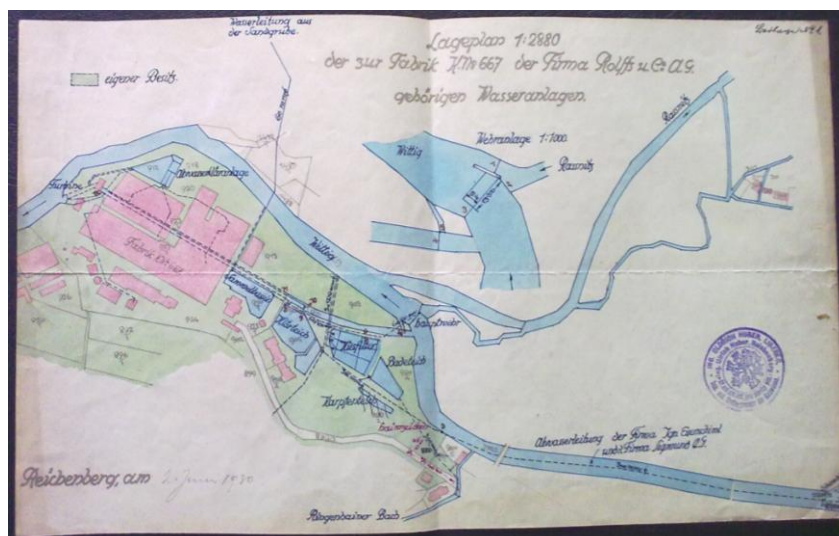
Továrna Rolffs

35. Rolffs & Cie., Kattun-Druckerei, Färberei und Appretur Friedland in Böhmen, Die Gross-Industrie Österreichs, Wien 1898, díl 4, str. 272-273.

36. J.W.Roth & Co. Warnsdorf i. B., *Industriebau. Projektbearbeitung und Ausführung von Industrie - Anlagen aller Art*, Zittau, bez datace (cca 1915), s. 15.

37. plán z roku 1930, představba Oldřicha Hubera, fond Rolffs & Cie. , inv. č. 3, sign 1b/1, sv. 6, karton č. 1, SOKA Most

38. plán továrny, nedatován, ale zřejmě vznikl po roce 1929 (dle nového názvu firmy), Muzeum ve Frýdlantě, zásuvka 7, 392/87 S0

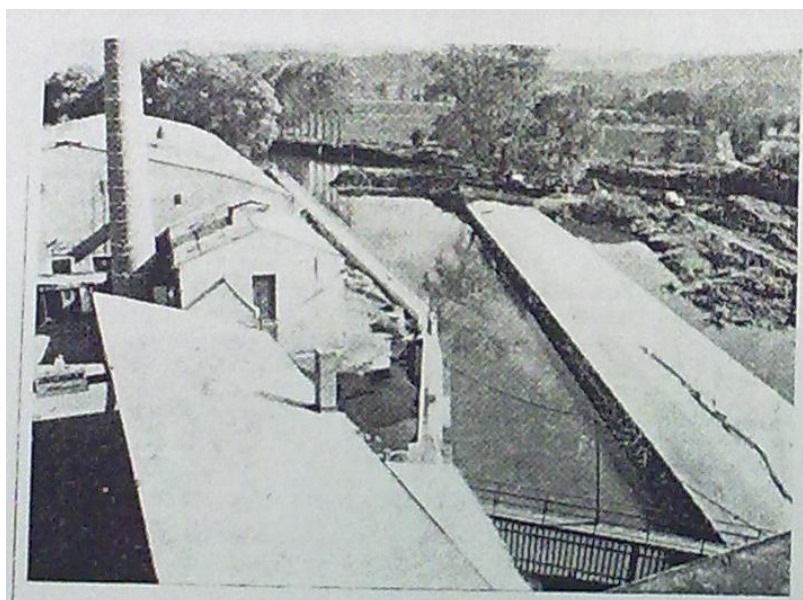

39. továrna Rolffs Frýdlant - stav dnes [online]. [cit. 2010-29-06]. Dostupné z WWW: http://www.mapy.cz/#mm=TtTcF@sa=s@st=s@ssq=fr%C3%BDdlant@sss=1@ssp=134347072_137950944_134410432_137999744@x=134548736@y=138920160@z=15>

Továrna K. Kopal

40. J. Preiss, *Český průmysl textilní slovem i obrazem*, Praha 1908, nestránkováno

41. článek z roku 1982, inv. č. 89, sig. VI/22, fond Votoček Václav 1927–2006, SOKA Semily.

42. továrna K. Kopala - stav dnes [online]. [cit. 2010-29-06]. Dostupné z WWW:
<
http://www.mapy.cz/#mm=TtTcF@sa=s@st=s@ssq=p%C5%99epe%C5%99e@sss=1@ssp=134532896_138911600_134564576_138936000@x=134653920@y=137704480@z=15>

Dnešní stav

Továrna K. Blaschka

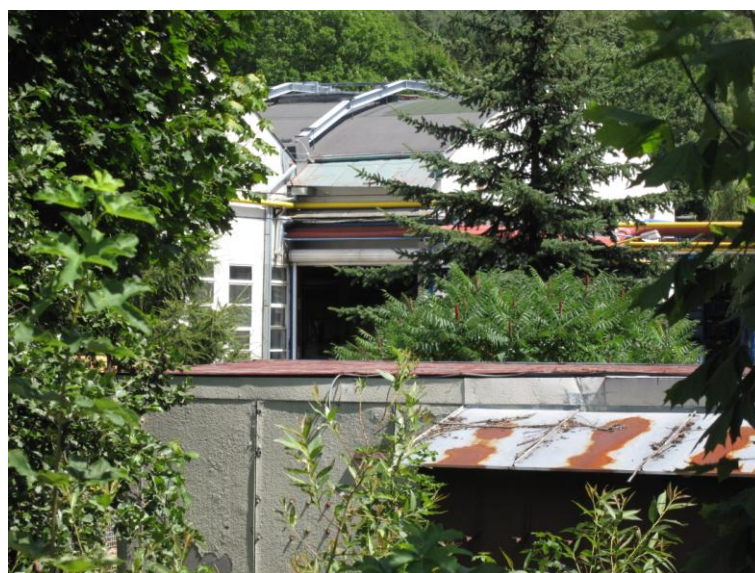
Vlastní fotografie 1 – novostavba etážovky, rok 2010

Vlastní fotografie 2 – novostavba etážovky 2, rok 2010

Vlastní fotografie 3 – objekty nových výrobních hal, rok 2010

Vlastní fotografie 4 – výrobní haly, rok 2010

Továrny F. Schmitt

Horní továrna

Vlastní fotografie 5 – kotelna s komínem, rok 2010

Vlastní fotografie 6 – pohled do dvora a na spojovací chodbu, rok 2010

Vlastní fotografie 7 – budova vrátnice a skladů, rok 2010

Vlastní fotografie 8 – laboratoř, rok 2010

Vlastní fotografie 9 – sklad forem a přístavba pro kreslení forem, rok 2010

Vlastní fotografie 10 – etážovka tiskárny a předpařovny, rok 2010

Dolní továrna

Vlastní fotografie 11 – budova skladů podél silnice, rok 2010

Vlastní fotografie 12 – etážovka počesovny, rok 2010

Vlastní fotografie 13 – nový halový objekt na místě
původního dvora, rok 2010

Vlastní fotografie 14 – nový halový objekt na místě
objektu s trojúhelníkovými štíty, rok 2010

Vlastní fotografie 15 – etážovka počesovny – schodiště,
rok 2010

Vlastní fotografie 16 – nový objekt haly, rok 2010

Vlastní fotografie 17 – etážová budova vlevo -
počesnovna, etážová budova vpravo – sklady a kanceláře,
rok 2010

Vlastní fotografie 18 – halový objekt apretury s atikou, rok
2010

Vlastní fotografie 19 – budova pro akumulátor, rok 2010

Továrna Rolffs

Vlastní fotografie 20 – nové halové objekty – barvírna, prádelna a sušárna, rok 2010

Vlastní fotografie 21 – sklad, rok 2010

Vlastní fotografie 22 – budova administrativy a sklady zboží, rok 2010

Vlastní fotografie 23 – česárna, rok 2010

Vlastní fotografie 24 – vlevo česárna, vpravo objekty pro
ruční tisk, rok 2010

Vlastní fotografie 25 – sklad, rok 2010

Vlastní fotografie 26 – tiskárna, šablonárna a varna, rok 2010

Vlastní fotografie 27 – tiskárna, šablonárna a varna -
interiér, rok 2010

Vlastní fotografie 28 – kotelna, rok 2010

Vlastní fotografie 29 – kotelna s komínem, rok 2010

Vlastní fotografie 30 – strojovna s komínem, rok 2010

Vlastní fotografie 31 – strojovna, rok 2010

Vlastní fotografie 32 – strojovna - interiér, rok 2010

Vlastní fotografie 33 – halové objekty, sprinklerová věž, vlevo obytná budova, rok 2010

Továrna K. Kopal

Vlastní fotografie 34 – objekt mlýna, rok 2010

Vlastní fotografie 35 – hydroelektrárna, rok 2010

Vlastní fotografie 36 – zleva: mlýn, kostel sv. Jakuba, sklady, kotelna s komínem, tkalcovna, rok 2010

Vlastní fotografie 37 – mechanická tkalcovna, rok 2010

Vlastní fotografie 38 – pohled na komín a střechu
mechanické tkalcovny zpoza kostela, rok 2010